

Documentum

Lijst van oorkonden waarin Norbertus wordt genoemd

Woord vooraf

Deze oorkondenlijst, opgesteld als bijlage bij onze doctoraats-verhandeling, wil een praktisch hulpmiddel bieden aan wie zich snel wil documenteren over een oorkonde waarin Norbertus wordt vermeld. De geldende voorschriften van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis ⁽¹⁾ werden daarbij niet gevolgd om de volgende redenen. Vooreerst gaat het hier om oorkonden verspreid over heel Europa zodat men, zelfs na een verzamelwerk van meer dan tien jaar, moeilijk aanspraak kan maken op volledigheid. Wat de uitgegeven werken betreft hopen wij het waardevolle te hebben gezien en aangeduid. Voor de onuitgegeven originelen en afschriften, vooral in de Franse archiefbewaarplaatsen, blijven nieuwe vondsten steeds mogelijk en zelfs waarschijnlijk ⁽²⁾. Wij doen dan ook een beroep op de medewerking van archivariissen en historici om eventuele hier vergeten oorkonden of andere waardevolle gegevens te signaleren zodat over enkele jaren, indien nodig, een supplement op deze lijst kan worden gepubliceerd.

Een tweede reden om de voorschriften van de Koninklijke Commissie hier niet te volgen was dat er voor sommige twaalfde-eeuwse oorkonden zoveel waardeloze drukken bestaan, dat men veel meer plaatsruimte nodig heeft om ze alle te vermelden, dan om een nieuwe uitgave te publiceren. Bovendien is het wenselijk dat de historici zich enkel op de beste uitgaven zouden steunen, wat nog lang niet in alle publicaties het geval is. Wie alle gegevens over een oorkonde wil verzamelen, vindt die trouwens gemakkelijk terug aan de hand van de hier gegeven verwijzingen. Bij de keuze tussen de uitgaven werd echter een uitzondering gemaakt voor de grote verzamelingen van premonstratenzer-oorkonden door J. Le Paige en C. L. Hugo. Deze werken bieden zeker niet altijd de beste uitgave, doch zij zijn de meest uitgebreide verzamelingen en voor vele oorkonden nog steeds de enige vindplaats.

De samenvatting, die uiteraard is toegespitst op de vermelding van Norbertus, werd in het Latijn gelaten of vertaald om des te gemak-

¹⁾ *Voorschriften bij het uitgeven van geschiedkundige teksten*, Brussel (Paleis der Academiën) 1955, in-8°, 25 blz.

²⁾ Wij danken van harte het wetenschappelijk personeel van het *Institut de recherches et d'histoire des textes* te Parijs en mevr. Ph. Muret-Isaac, die ons toelieten het nog onuitgegeven cartularium van Prémontré te gebruiken.

kelijker de passage over Norbertus te kunnen inbouwen. Wanneer dit niet gebeurde betreft het meestal een onbelangrijke vermelding van zijn naam.

Als einddatum van deze lijst werd voorlopig het jaar van Norbertus' heiligverklaring gekozen. De officiële documenten die daarna nog over hem handelen, betreffen enkel zijn cultus en relieken en brengen als zodanig geen historische kennis meer bij omtrent zijn persoonlijkheid. Wel leek het nuttig de oorkonden op te nemen tussen zijn afsterven in 1134 en zijn heiligverklaring in 1582, omdat de getuigenissen van Norbertus' opvolgers bijzonder interessant zijn en omdat enkele aspecten van zijn activiteit slechts geruime tijd na zijn dood werden op schrift gesteld. Zelfs de berichten over Norbertus, opgetekend tussen de 13de en de 16de eeuw, kunnen van belang zijn om te bepalen in hoever er van verering sprake kan zijn vóór zijn heiligverklaring en ook wel om duidelijk te maken hoe de legendevorming meer en meer de plaats inneemt van de degelijke historische gegevens.

Misschien zal deze lijst nog moeten worden aangevuld, doch voorlopig zal zij reeds dienst kunnen bewijzen, vermits verscheidene hier aangehaalde oorkonden bij de studie van Norbertus' leven nog niet werden aangewend.

W. M. GRAUWEN, O. PRAEM.

(Proponitur in his paginis catalogus Chartarum Medii Aevi, in quibus sermo fit de s. Norberto. Catalogus confectus est et editur post accuratas inquisitiones. Additur descriptio brevis singularum chartarum, cum bibliographia selecta. Editor catalogi facile admittit chartas nonnullas ipsi non notas esse. Libenter supplementum forte hunc catalogum completurus, iuxta a quae ab aliis studiosis detecta et edita aut descripta forent).

1. **1119**, *Haec gesta et confirmata anno dominice incarnationis millesimo centesimo X.IX. indictione XII. regnante Henrico imperatore coram testibus idoneis. Herimanno ...*

Archiepiscopus Coloniensis Fridericus I fundationem domus religiosae a Segebergensi monasterio apud Fürstenberg factam et dotatam « consilio Norberti tunc canonici Xantensis et viri ad omne opus bonum parati », confirmat et donationes enumerat.

Ed. : A. J. BINTERIM et J. H. MOOREN, *Die alte und neue Erzdiozese Köln in Dekanate eingetheilt oder das Erzbistum Köln mit den Stiften, Dekanaten, ...*, dl. III, Mainz, 1830, nr. 25, blz. 82-83 (Nach dem Originale).

T. J. LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, dl. I, Düsseldorf, 1840, nr. 306, blz. 203.

E. WISPLINGHOFF, *Urkunden und Quellen zur Geschichte von Stadt und Abtei Siegburg, I. Band : (948)1065-1399*, Siegburg,

1964, nr. 32, blz. 66-68 (Fälschung).

Reg. : R. KNIPPING : *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln*, dl. II, Bonn, 1901, blz. 24-25. (Ibidem ut falsa assignata).

Crit. : F. TYROLLER, *Erzbischof Friedrich I. von Köln und der bayerische Pfalzgraf Engelbert*, in *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein*, 1958, Heft 160, blz. 73. (Formaliter falsa sed veridica).

2. **1121, (25 maart 31 augustus).** *Actum est hoc anno Incarnationis dominice M^oC^oXX^oI, indictione XIII^{ia}, epacta nulla, concurrente quinto.*

Simon, Noviomensis episcopus, donationem notificat, qua Rikvera de Clastris seipsam et carrucam allodii sui apud Bolmunt fratribus Praemonstratensibus tradidit, « tempore quo dominus Norbertus, vir admirandae religionis, in Premonstratum locum cum suis ad serviendum Deo se recepit ».

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 103, SOISSONS, Stadsbibliotheek, nr. 7 (13de eeuw).

3. **1121, november 27.** *Actum est quinto Kalend. Decembris anno ab incarnatione Domini MCXXI. indictione XIV.*

Charta foundationis abbatis Floeffiensis Godefridi comitis Namurensis, contradentis « domno Norberto et fratribus sibi subditis » possessiones et iura necessaria.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. XLIX-LI.

C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, Luxemburg, 1704, blz. 147-149.

A. MIRAEUS en J. F. FOPPENS, *Opera diplomatica et historica*, dl. IV, Brussel, 1748, blz. 194-195³⁾.

F. ROUSSEAU, *Recueil des actes des princes belges*, dl. I, *Actes des comtes de Namur de la première race 946-1196*, Brussel, 1936, nr. 2, blz. 9-11.

Reg. : J. en V. BARBIER, *Cartulaire de l'abbaye de Floeffe* ..., in *AHEB.*, 1881, dl. I, blz. 9.

4. **1121, Laon, Actum Lauduni in capitulo Sanctae Mariae Laudunensis ecclesiae, anno dominicae incarnationis 1121. indictione 14. epacta nulla concurrente quinto.**

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus notificat locum Prae-

³⁾ J. en V. Barbier, vermelden nog twee uitgaven, die echter enkel afschriften zijn uit C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, blz. 147-149, zoals zij zelf aangeven, nl. J. BERTHOLET, *Histoire ecclésiastique et civile du Duché de Luxembourg et Comté de Chiny*, dl. IV, Luxemburg, 1742, *Pièces justificatives*, blz. 1-11, en C. F. J. GALLIOT, *Histoire générale, ecclésiastique et civile de la ville et province de Namur*, dl. V, Brussel, Luik, 1790, blz. 311-313. Zij vermelden beiden onderaan de tekst : « Tiré de la Vie de saint Norbert par M. Hugo ». A. MIRAEUS en J. F. FOPPENS, o.c., blz. 194, vermelden : « Ex archivis abbatiae ».

monstratum ad propriam mensam episcopi pertinuisse, sed a praedecessore suo ecclesiae Sancti Vincentii datum, seque iterum eundem locum ab eadem ecclesia comparuisse et « fratri Norberto et subditis et posteris eius » in perpetuum tradidisse, quam donationem « Norbertus, sicut aliene rei minime cupidus » solummodo communi assensu Seifridi abbatis et monachorum Sancti Vincentii accipere voluit.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 373.

L. D'ACHERY, *Venerabilis Guiberti abbatis B. Mariae de Novigento opera omnia*, Parijs, 1651, blz. 650-651.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. V-VI.

M. MELLEVILLE, *Dictionnaire historique du département de l'Aisne*, dl. II, Laon, Parijs, 1865, blz. 230-231.

A. DE FLORIVAL, *Etude historique sur le XIIe siècle Barthélémy. de Vir, évêque de Laon*, Parijs, 1877, nr. 20, blz. 290-291.

5. **1121**, Laon. *Datum Lauduni per manum Stephani cancellarii.*

Ludovicus VI, Francorum rex, notificat se approbare et confirmare quicquid, ad regalia pertinens, Bartholomaeus Laudunensis episcopus vel quilibet alius dedit vel daturus est « domno Norberto et cum eo Deo famulantibus ».

Or. : SOISSONS, *Archives de la société historique et archéologique*, liasse I, nr. 4.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 112.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 374 et 760.

A. DE FLORIVAL, *Etude historique ...*, Parijs, 1877, blz. 239 (d'après Lepaige).

Reg. : A. LUCHAIRE, *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1081-1137)*, Parijs, 1890, nr. 308, blz. 142.

6. **1121**, Laon. *Actum Lauduni in capitulo Beatae Mariae Laudunensis ecclesiae, anno dominicae incarnationis MCXXI. indictione XIII^{II}a. epacta nulla concurrente V^o. regnante rege Francorum Ludovico, qui fratri Norberto et ceteris fratribus in supradicto loco religiose viventibus concessit habendum in perpetuum quicquid datur et dabitur eis quod pertineat ad suum feodum.*

Charta donationis Praemonstrati per Bartholomaeum episcopum Laudunensem « viro reverendo et spectabilis religionis nostris temporibus Norberto et successoribus eius in sancto proposito viventibus ».

Or. : PARIJS, *Archives Nationales*, K 22, n^o I^a.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 17-17vo.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 373-374.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. VI-VIII.

A. DE FLORIVAL, *Etude historique...*, Parijs, 1877, blz. 291. 295, nr. 21.

G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert*, dl. II, blz. 206-208.

7. **1121**, *Acta sunt haec anno Incarnationis Dominicae millesimo centesimo vigesimo primo.*

Charta Lysiardi, Suessionensis episcopi, qua «ad petitionem domni Norberti, viri religiosi» donationem Vivarii confirmat et Heinrico abbati transscribit.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. DCXLV-DCXLVI.

8. **1122, september-**. Lobwisen. *Data anno dominice incarnationis MC^oXX^oIII^o indictione XIII apud Lobwisen, quando dominus imperator anulum et baculum ecclesiae remisit*⁴⁾.

Charta confirmationis Henrici V imperatoris pro traditione castri Cappenbergensis facta per Godefridum et Ottonem comites Cappenbergenses «venerabili fratri Norberto suisque fratribus sibi subiectis eorumque successoribus in canonica professione secundum apostolica instituta ibidem degentibus».

Ed.: C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCLXXII-CCCLXXII.

R. WILMANS en F. PHILIPPI, *Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen aus den Jahren 901-1254*. Münster, 1881, nr. 213, blz. 281-281.

Reg.: STUMPF-BRENTANO, nr. 3182.

Inventare der nichtstaatlichen Archive der Provinz Westfalen hrsg. von der Archivberatungsstelle der Provinz Westfalen. Beiband III. Regierungsbezirk Münster. Bischöfliches Diözesanarchiv in Münster. Münster, 1937, nr. 12, blz. 2.

H. FLEBBE, *Quellen und Urkunden zur Geschichte der Stadt Altena (Westf.)*, dl. I, Altena, 1967, blz. 17, nr. 3.

9. **1123**, Mainz. *Acta sunt haec anno dominicae incarnationis MCXXII. indictione I. regnante Domino nostro Jesu Christo, imperante Heinrico IV. Data Moguntiae per manum Henrici notarii S. Victoris canonici Pinguensis ecclesiae praepositi.*

Diploma Adalberti Moguntini archiepiscopi pro fundatione Ilbenstadii.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. DCLXI-DCLXII.

E. STIMMING, *Mainzer Urkundenbuch*, Darmstadt, 1932, blz. 415.

Reg.: L. CLEMM, *Die Urkunden der Prämonstratenser-Stifter Ober- und Nieder-Ilbenstadt*. In *Archiv für Hessische Geschichte und Alterumskunde*. Neue Folge. 1924, XIV, nr. 2, blz. 137.

⁴⁾ De verantwoording van de datering en een uitvoerige beoordeling vindt men bij H. GRUNDMANN, *Der Cappenberger Barbarosakopf*, Keulen, Graz, 1959, blz. 69-77, die de echtheid verdedigt.

10. **1124, vóór mei 20.** *Actum est hoc assistentibus tam comitissa, quam filiis et filiabus suis, anno Incarnationis Dominicae MCXXIV. Indictione 2. Regnante Henrico V. hoc statutum banno episcopi in Generali Synodo sancitum, et tot tam idoneis, quam nobilibus testibus in eodem conventu XIII. kal. Junii confirmatum.*

Charta Alberonis Leodiensis episcopi, qua plures a [Godefrido Namurcensi comite donationes factas Floreffiensi monasterio confirmat, et ex capite suo, plura libertatis ecclesiasticae iura elargitur.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. LI-LII.

A. MIRAEUS en J. F. FOPPENS, *Opera diplomatica et historica*, dl. IV, Brussel, 1748, blz. 359-360.

Reg. : V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe*, dl. II, Namen, 1892, nr. 2, blz. 3.

11. **1124, juni 28.** Noyon, *Scriptum Noviomi, IIII Kal. Julii, anno Incarnationis Dominicae M^oC^oXXV^o, pontificatus autem domini Kalixti II pape anno sexto*⁵⁾.

Charta confirmationis Ordinis Praemonstratensis data « venerabili fratri Norberto et caeteris fratribus canonicam sub eo vitam professis » a duobus legatis in Gallia agentibus.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 2.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 390. (1125).

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. VIII-IX. (1125).

C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, Luxemburg, 1704, blz. 227-229. (1124).

C. L. HUGO, *Vita sancti Norberti* ..., Praag, 1732, blz. 175-177. (1124).

Crit. : W. LEVISON, *Eine angebliche Urkunde Papst Gelasius' II. für die Regularkanoniker*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kan. Abt.* 1918, VIII, blz. 29-33.

12. **1124, vóór 3 augustus.** Soissons. *Actum est publice Suessionis in palatio episcopali, anno incarnati Verbi M^oC^oXX^o quinto, anno quoque consecrationis nostre XVI°.*

Ludovicus VI, Francorum rex notificat se tradidisse « viris Deum timentibus et valde religiosis domno Norberto et fratribus sub eo degentibus eorumque successoribus, in ecclesia Sancte Dei genitricis Mariae Sanctique Johannis Baptiste in loco qui dicitur Premonstratus » duas partes decimae de parrochia que dicitur Crispiacus.

⁵⁾ Voor de datering, zie T. SCHIEFFER, *Die päpstliche Legaten in Frankreich* ..., Berlijn, 1935, blz. 217, noot 26; en H. MARTON, *Initia capituli generalis*..., in *Anal. Praem.*, 1962, XXXVIII, blz. 56, noot 50. Het zesde jaar van het pontificaat van Calixtus II loopt van 2 februari 1124 tot 13 december 1124.

- Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 30.
 Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 130.
 C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. IX.
 V. DE BEAUVILLE, *Recueil de documents inédits concernant la Picardie*, dl. IV, Parijs, 1881, nr. 2.
 Reg. : A. LUCHAIRE, *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1081-1137)*, Parijs, 1890, nr. 361, blz. 165.

13. **1124, na juni 4.** *Actum est autem hoc anno incarnati M^oC^oXXIIII to, indictione II, epacta III, praesulatus domni Burchardi nono. Ego, Werenbaldus, cancellarius, scripsi et recensui⁶⁾.*

Burchardus, Cameracensis episcopus, donationem a capitulo ecclesiae Antverpiensis Norberto, «viro nostris temporibus spectabilis religionis» factam, confirmat.

Or. : ANTWERPEN, Rijksarchief, Sint-Michiels, nr. 1.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CXCIX-CC.

P. J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witherenabdij van St. Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk, 1909, nr. 2, blz. 3-5.

Crit. : E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden voor O.L.Vrouwkapittel en Sint-Michielsabdij te Antwerpen (1124)*, in *Anal. Praem.*, 1972, XLVIII, blz. 43-64 (formaliter falsa).

14. **1124, na juni 4.** *Actum est autem hoc anno incarnati Verbi M^oC^oXX^oIIII^o, indictione IIa, epacta IIIa, presulatus domni Burchardi nono. Ego Werinbaldus, cancellarius, scripsi et recensui.*

Burchardus, episcopus Cameracensis, iterum donationem a capitulo ecclesiae Antwerpiensis Norberto factam et fundationem ecclesiae Sancti Michaelis narrat.

Or. : ANTWERPEN, Archief O.-L.-Vrouwekerk, nr. II, 1 (1).

Ed. : P. J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witherenabdij van St. Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk, 1909, nr. 3, blz. 5-8.

Reg. : M. HAYEZ, *Catalogue des actes des évêques de Cambrai*, Parijs, 1959, nr. 226, blz. 235-236.

Crit. : E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden voor O.L.Vrouwkapittel in Sint-Michielsabdij te Antwerpen (1124)*, in *Anal. Praem.*, 1972, XLVIII, blz. 43-64 (authentica).

15. **1124, Anno Incarnationis Dominicae MCXXIV. Indictione 2. Epacta 20⁷⁾.**

⁶⁾ Burchard werd bisschop gewijd op 4 juni 1116, zie E. I. STRUBBE en L. VOET, *De Chronologie...*, blz. 264. Zijn negende pontificaatsjaar loopt dus van 4 juni 1124 tot 3 juni 1125.

⁷⁾ Het indietiejaar is juist voor 1124, de *epacta* echter zou moeten 3 zijn, en is slechts 20 in 1112 en 1131, zie E. I. STRUBBE en L. VOET, *De Chronologie...*, blz. 116-117.

Charta Bartholomaei Laudunensis episcopi pro subrogatione Praemonstratensium in ecclesia Sancti Martini quam « fratris Norberti ... curae et dispositioni committit. »

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 445.

L. D'ACHERY, *Venerabilis Guiberti abbatis B. Mariae de Novigento opera omnia*, Parijs, 1651, blz. 832 (met Indict. XII.).

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. XLII-XLIII.

C. L. HUGO, *Vita Sancti Norberti ...*, Praag, 1732, blz. 171-172.

A. DE FLORIVAL, *Etude historique sur le XIIe siècle. Barthélemy de Vir, évêque de Laon*, Parijs, 1877, nr. 32, blz. 303-305.

I. J. VAN DE WESTELAKEN, *Premonstratenzer Westgeving, 1120-1165*, in *Anal. Praem.*, 1962, XXXVIII, blz. 13-14 (ex LE PAIGE).

Crit. : I. J. VAN DE WESTELAKEN, *a.c.*, blz. 12-17 (suspecta).

J. B. VAN DAMME, *La « Summa cartae caritatis », source de constitutions canonicales*, in *Cîteaux, Commentarii Cistercienses*, 1972, XXIII, fasc. 1, blz. 16 (authentica).

16. **1124**, *Actum est hoc, anno Verbi incarnati M^oC^oXXIII^o, indictione IIa. Epacta III.*

Diploma cessionis ecclesiae Sancti Michaelis per Hildolfum praepositum et totum canonicorum collegium domino Norberto, viro, « nostris temporibus spectabilis religionis ».

Ed. : C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CXCVIIICXCIX.

C. L. HUGO, *Vita Sancti Norberti ...*, Praag, 1732, blz. 135-136.

P. J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witherenabdij van St. Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk, 1909, nr. 1, blz. 1-2.

Crit. : E. VAN MINGROOT, *De bisschoppelijke stichtingsoorkonden ...*, in *Anal. Praem.*, 1972, XLVIII, blz. 43-64 passim.

17. **1124**, Noyon. *Actum est hoc Noviomini, anno dominice Incarnationis M^{mo} C^{mo} XX^{mo} III^{to}.*

Simon, Noviomensis atque Tornacensis episcopus, notificat Alardum de Ham alodium suum quod Bonolii habebat cum parte decimae apud Letherivadum « servo Dei Norberto ceterisque Praemonstrate ecclesie fratribus » tradidisse.

Or. : BEAUVAIS, *Archives départementales de l'Oise*, H 5887 en H 5987.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 77.

18. **1124**, Soissons. *Anno Incarnationis dominice MCXXIII, indictione III, epacta XIII, concurrente III⁸⁾.*

⁸⁾ Alle chronologische elementen passen voor het jaar 1125. A. GIRY, *Manuel de diplomatique*, Parijs, 1894, blz. 114, beweert dat te Soissons in de 12de eeuw de Kerststijl gevolgd werd. Indien het hier Boodschapstijl was, dan was de oorkonde vóór 25 maart 1125 te plaatsen.

Lisiardus, Suessionensis episcopus, notificat Ivonem civem et parrochianum suum se cum Helvide uxore et prolesua et omnibus bonis suis, scilicet domibus, vineis et torcularibus tradidisse « in manus domini Norberti, venerabilis et religiosi viri et fratrum Premonstrate ecclesie ».

Or. : LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H.825.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 67-67 vo.

19. **1124**, Laon. *Actum Lauduni, anno dominice Incarnationis M^oC^oXX^oIIII^o, indictione XIIa, epacta XIIIa, concurrente IIII° ⁹⁾*.

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, confirmat et laudat tamquam dominus fundi concessionem a Balduino de Supeio (Soupir) factam « domno Norberto venerabili presbitero et ejus fratribus in Premonstrato loco Deo famulantibus eorumque successoribus » trium carrucatarum terrae arabilis in parrochia Supeiensi.

Or. : LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H. 826.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 33-33vo en nogmaals fol. 33vo.

20. **1125, januari 7**. *Actum est hoc anno ab incarnatione Domini M^oC^oXXV^{to}, VII° idus januarii, indicatione IIIa, regnante Heinrico Vto*.

Godefridus, comes Namurcensis et Ermesindis, comitissa, postquam Floreffiensem ecclesiam « domno Norberto, fratribus suis et eorum successoribus perpetuo possidendam » tradiderant, ecclesiam quoque sancti Laurentii de Sarto (Sart-Saint-Laurent) unam ex filiabus eius amplius dotare voluerunt.

Ed. : V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe*, Namen, 1892, blz. 4-6, nr. 4 (7 janvier 1126 n. st.).

F. ROUSSEAU, *Recueil des actes des princes belges*, dl. I, *Actes des comtes de Namur de la première race 946-1196*, Brussel, 1936, nr. 7, blz. 77-78.

21. **1125, maart 29 - augustus 2**, Soissons. *Actum est publice Suesionis in palatio episcopali, anno incarnati Verbi M^oC^oXX^o quinto, anno quoque consecrationis nostre XVI° ¹⁰⁾*.

Ludovicus Crassus, Francorum rex, « viris Deum timentibus et valde religiosiis domno Norberto et fratribus sub eo degentibus eorumque successoribus » largitur duas partes decimae de parrochia quae dicitur Crispiacus (Crespi).

⁹⁾ De dateringsformule is zeker onjuist. De indictie is die van 1119 of 1134; de epacten zijn van 1125 of 1144, na 1 september, de concurrentes van 1126.

¹⁰⁾ Het zestiende regeringsjaar van Lodewijk VI loopt tot 2 augustus 1125; de paasdatum in 1125 is 29 maart.

- Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 36.
 Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 130.
 C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. IX.
 V. DE BEAUVILLE, *Recueil de documents inédits concernant la Picardie*, dl. IV, 2, Parijs, 1881, nr. 2 (d'après l'orig.).
 Reg. : A. LUCHAIRE, *Louis VI Le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1081-1137)*, Parijs, 1890, nr. 361, blz. 165-166.
22. **1125, october 13.** Laon, *Actum Lauduni, III. idus octobris, feria III., luna XII, anno dominice Incarnationis M^oC^oXX^oV^o, indictione IIII, epacta XXV, concurrente IIII.*
 Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, molendinum de Baretel (Barthel) tradidit ordini novo instituto « religiosorum virorum assensu atque auxilio nostro fratrisque Norberti, illustris viri, et quantum corporeus censet intuitus Deo hominibusque probati cura » ut « in clericali habitu secundum regulam beati Augustini Domino famulantes, heremiticam vitam ducerent et de labore manuum sibi necessaria providerent ».
 Or. : LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H.806.
 Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 18.
 Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 230 (onvolledig).
 A. DE FLORIVAL, *Etude historique sur le XIIe siècle ...*, Parijs, 1877, blz. 307-308.
23. **1122-1125.** *Actum vero est anno incarnationis domini M^oC^oXXV^o. Confirmatum vero anno eiusdem incarnationis M^oC^oXXV^o 11).*
 Theodoricus, Monasteriensis episcopus, confirmat traditionem ecclesiae Cappenbergensis a comitibus Godefrido et Ottone factam « in manus fratris Norberti » ad usum fratrum « sub disciplina et magisterio prenominati fratris Norberti » viventium.
 Ed. : C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCLXVIII-CCCLXIX.
 H. GRUNDMANN, *Der Cappenberger Barbarossakopf*, Graz, Keulen, 1959, blz. 108-110.
 Reg. : *Inventare der nichtstaatlichen Archive der Provinz Westfalen, Beiband III, Regierungsbezirk Münster, Bischöfliches Diözesanarchiv in Münster*, Münster in Westfalen, 1937, blz. 2, nr. 11.
24. **1126, februari 16.** Lateraan. *Datum Laterani per manum HaimERICI sanctae romanae ecclesiae Diaconi Cardinalis et cancellarii, XIII kal. Martii indictione IIII, anno dominice Incarnationis M^oC^o-XXVI°, pontificatus autem domni Honorii II pape anno secundo.*
Apostolice disciplinae sectantes ...

¹¹⁾ Voor de beoordeling zie H. GRUNDMANN, *Der Cappenberger Barbarossakopf*, Keulen, Graz, 1959, blz. 77-86 : *Urkunde Bischof Dietrichs II. von Münster 1122/1125.*

Bulla Honorii II, Ordinem Praemonstratensem confirmantis « dilectis filiis Norberto fratri in Christo et canonicis Premonstrate ecclesie Sancte Mariae ».

Cop. : *Cartularium Praemonstatense*, fol. 13.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 392.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. IX-X.

C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, blz. 238-240.

J. P. MIGNE, *P.L.*, 166, kol. 1249.

G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert*, dl. II, blz. 208-210.

Reg. : J. L., nr. 7244 (5232).

A. WEISSTHANNER, *Die Urkunden und Urbare des Klosters Schäftlarn*, München, 1957, nr. 259, blz. 251-252..

25. **1126, februari 27.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Americi S. Rom. Ecclesiae Diac. Cardinal. Cancel. 3. Kal. Martii. Indic. 4. Anno Domini Incarnat. MCXXVI. Pontific. Domini Honorii II Papea anno 2°.*

Ad hoc universalis ...

Honorius II, petente Norberto, confirmat « fratri Norberto et eius fratribus in ecclesia Sancte Marie de Cappenberk » fundationem et possessiones eiusdem ecclesiae.

Ed. N. KINDLINGER, *Münsterische Beiträge zur Geschichte Deutschlands, hauptsächlich Westfalens*, dl. II, Münster, 1790 nr. XXII, blz. 160-164 (Ex originali).

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCLXIX-CCCLXX.

C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, blz. 162-173. (Niet identiek met voorgaande uitgave).

H. A. ERHARD, *Regesta Westfaliae. Codex diplomaticus*, blz. 3.

Reg. : J. L., nr. 7246 (5233).

26. **1126, november 4.** Bij Straatsburg. *Data prope Argentinam in castris, anno dominice incarnationis millesimo centesimo XXVI, indictione II. nonas novembr.*

Norbertus officio testis et petentis fungitur in charta Lotharii III regis pro canonicis Sancti Frediani Luccensis, quibus protectio promittitur et confirmatio possessionum conceditur.

Ed. : F. SCHNEIDER, *Analecta Toscana*, in *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 1914-1924, XVII, blz. 48-49. (Kritiek, blz. 23-43).

Ed. : E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III. und der Kaiserin Richenza, MGH., Diplomata*, dl. VIII, nr. 10, blz. 12.

27. **1126, Actum Lauduni anno incarnationis dominicae MCXXVI epacta XXV concurrente II indictione IIII.**¹²⁾

¹²⁾ De *epacta* is juist; het getal der *concurrentes* zou moeten 4 zijn; het indictiejaar is eveneens juist voor 1126.

Charta Bartholomaei episcopi Laudunensis, qua narratur quomodo monasterium Clari-Fontis curae «viri reverendi et spectabilis religionis nostris temporibus Norberti» commissum est.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales*, I, *Prob.*, kol. CCCC-CCCCI.

28. **1125-1127, maart 4.** *Datum Laterani, IIII nonas Martii.*¹³⁾.

Rationabilibus postulationibus facile ...

Bulla Honorii II confirmantis «dilectis in Christo filiis Norberto, presbitero, et eius fratribus in ecclesia sancte Marie de Florephia» possessiones eiusdem ecclesiae.

Ed. : J. BARBIER, *Documents concernant le prieuré de Wanze extraits du cartulaire de l'abbaye de Floreffe*, in *AHEB.*, 1875, XII, nr. 1, blz. 35.

Reg. : J. L., nr. 7277.

29. **1128, juni 13.** Aken, *Data idus iun. anno dominicae incarnationis millesimo C^oXX^oVIII^o, indictione VI, anno vero regni Lotharii regis gloriosissimi III°; actum Aquisgrani in palatio; feliciter amen.*

Norbertus archiepiscopus Magdeburgensis officio testis fungitur quando Lotharius III canonicis Sancti Servatii Trajecti ad Mosam ecclesiam de Echt restituit.

Or. : PARIJS, *Bibliothèque Nationale*, *Latin*, 9307.

Ed. : MIRAEUS en J. F. FOPPENS, *Opera diplomatica et historica*, dl. IV, Brussel, 1723, blz. 197.

L. A. J. W. SLOET, *Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutfen ...*, 's Gravenhage, 1872, nr. 248, blz. 241-242 (ex originali).

E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III. ...*, nr. 12, blz. 14.

Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3237.

G. A. VON MUELVESTEDT, *Regesta archiepiscopatus Magdeburgensis*, dl. III, nr. 112, blz. 511.

P. DOPPLER, *Verzameling van charters en bescheiden betreffende het vrije Rijkskapittel van St.-Servaas te Maastricht, bijeengebracht en in regestvorm uitgegeven*, in *Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg*, 1930, XI, nr. 36, blz. 237-238.

Crit. : J. F. NIERMEYER, *Onderzoekingen over Luikse en Maastrichtse oorkonden ...*, Groningen, 1935, blz. 172, 176-177 (authentica).

P. C. BOEREN, *De oorsprong voor Limburg en Gelre*, Maastricht 1938, blz. 76, noot 219 (falsa).

¹³⁾ Voor de datering geeft P. CLASSEN, *Gerhoch von Reichersberg*, blz. 32, noot 8, het jaar 1126; H. MARTON, *Status iuridicus monasteriorum...*, in *Anal. Praem.*, 1962, XXXVIII, blz. 197, noot 22, plaatst deze bekrachtiging in 1125.

30. **1129, juni 13.** Goslar. *Dat. id. iunii anno incarnationis dominicae MCXXVIII, indictione VII, anno vero regni Lotharii tertii Romanorum regis IIII; actum Goslariae; in dei nomine amen*¹⁴). Norbertus officio testis fungitur in charta Lotharii III regis, confirmantis venditionem curtis de Abbenrode in pago Hartingo a patre Friderici palatini de Putelendorf, Gevehardo de Lochtenem.
 Ed. : G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, dl. I, nr. 163, blz. 134.
 E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III.*, nr. 21, blz. 30-31.
 Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3245.
 G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 3031.
 F. ROSENFELD, *Urkundenbuch des Hochstifts Naumburg*, dl. I, Maagdenburg, 1925, nr. 126, blz. 110-111.
31. **1129, october 29.** Berge. *Actum est ab incarnatione domini anno MCXXVIII, indictione VII, IIII. kal. Novembris, in suburbio civitatis Magdeburg in abbacia beati Johannis baptistae.* Norbertus, archiepiscopus Magdeburgensis, ecclesiam Sanctae Mariae fratribus ordinis sui transfert.
 Ed. : C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CVIII-CIX.
 C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, blz. 352.
 G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U.L.Fr. zu Magdeburg*, nr. 3, blz. 3-4.
 F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 214, blz. 270-271.
 Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1034.
32. **1129, Lateraan. Datum Laterani XCXXIX.**
Quae a fratribus nostris ...
 Bulla Honorii II papae translationem ecclesiae Sanctae Mariae fratribus Norberti confirmantis.
 Ed. : C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CIX.
 G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U. L. Fr. zu Magdeburg*, nr. 4, blz. 4-5.
 F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 215, blz. 271-272.
 Reg. : J. L., nr. 7380.
33. **(1129) ? april 10.** Goslar. *Dat. quarto idus aprilis anno dominice incarnationis millesimo centesimo tricesimo quarto, anno quinto Lotharii regis secundi; actum Gosselarie*¹⁵).

¹⁴) Zie de beoordeling bij W. BERNHARDI, *Lothar von Supplinburg*, blz. 219 en noot 23, en bij E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, o.c., nr. 21, blz. 30-31.

¹⁵) Over de datering, zie E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, o.c., blz. 24. Het vijfde regeringsjaar van Lotharius loopt van 30 augustus 1129 tot 29 augustus 1130.

Norbertus officio testis fungitur in charta Lotharii III regis confirmantis pro monasterio Eltenensi possessiones, protectionem, immunitatem, ius electionis et decimas.

Ed.: E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III* ..., nr. 19, blz. 23-27.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3243.

J. F. BOEHMER, nr. 2107.

Crit.: H.-D. KAHL, *Slawen und Deutsche in der Brandenburgischen Geschichte des zwölften Jahrhunderts*, Keulen, Graz, 1964, blz. 69, noot 208.

34. **1130, februari 16.** Augsburg. *Acta sunt haec anno dominicae incarnationis millesimo centesimo trigesimo, indictione 8. Regnante Liuthario rege Romanorum augusto. Data Augustae 14. Kal. Martii.*

Charta Herimanni, Augustani episcopi, pro confirmatione bonorum et libertatis Urspergae fratribus «secundum constitutionem venerabilis episcopi Nortperti» Deo militantibus.

Ed.: C. L. HUGO, *Vita sancti Norberti* ..., Praag, 1732, blz. 181-182.

C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. DCCVII-DCCVIII.

Reg.: A. BRACKMANN, *Regesta pontificum romanorum*, dl. II, II, 2, Berlijn, 1923, blz. 83.

35. **1130, mei 18.** Rome. *Datum Romae apud sanctum Petrum XV. kal. Iunii pontificatus nostri anno primo.*

Lator praesentium ...

Anacletus II papa archiepiscopum Norbertum certiore facit de querimoniis archidiaconi Attici et eum diem ad Romam veniendi indicat.

Ed.: C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, blz. 363.

J. P. MIGNE, *P. L.*, 179, kol. 709.

Ed.: F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 220, blz. 227.

Reg.: J. L., nr. 8391.

36. **1130, Berge.** *Actum in suburbio civitatis Magdeburg, anno domini incarnationis MCXXX.*

Norbertus archiepiscopus Magdeburgensis fratribus ordinis sui domum hospitalem iuxta ecclesiam beatae Mariae transfert.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CIX.

C. L. HUGO, *Vie de S. Norbert*, blz. 362-363.

C. L. HUGO, *Vita S. Norberti*, blz. 269.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U. L. Fr. zu Magdeburg*, nr. 5, blz. 5.

G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert*, dl. II, blz. 214-215.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 222, blz. 279.

37. **(1130, maart-april).** (Sine dato.) ¹⁶⁾.

Epistola archiepiscopi Gualteri Ravennatis ad Norbertum de electione papali.

Ed. : P. JAFFE, *Bibliotheca rerum Germanicarum*, dl. V, blz. 423.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 218, blz. 273.

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1041, blz. 403.

38. **(1130, maart-april).** (Sine dato).

Epistola Huberti Lucensis episcopi ad Norbertum de electione papali.

Ed. : P. JAFFE, *Bibliotheca rerum Germanicarum*, dl. V, nr. 246, blz. 425.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 219, blz. 275.

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1040, blz. 403.

39. **(1130), augustus 29.** Rome. *Datum Romae apud sanctum Petrum IV kal. Februar* ¹⁷⁾.

Fraternitati tuae ...

Anacletus II papa Norbertum excommunicat quia Romam venire recusavit, et imprimis quia partibus Innocentii favet.

Ed. : C. L. HUGO, *Vie de St. Norbert*, blz. 364-365.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 221, blz. 278.

Reg. : J. L., nr. 8409.

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. III, nr. 118, blz. 513 (op 1131, januari 29).

40. **1125, januari 7-1130.** *Actum est hoc anno ab Incarnatione Domini M^oC^oXX^oV^o, VII° idus januarii, indictione IIIa, regnante Heinricho V - Actum est hoc anno ab Incarnatione Domini M^oC^oXXX^o, indictione VIIIa, regnante Romanorum rege Lothario III°, anno regni ejus V^o, Alexandro Leodiensis episcopo, anno*

¹⁶⁾ De datering van deze brief en van de volgende steunt op de inhoud. De dubbele pausverkiezing van Innocentius II en Anacletus II had plaats op 14 februari 1130. Na een bekend worden van dit bericht in Duitsland, vroeg Norbertus inlichtingen aan Walter van Ravenna en Hubert van Lucca. Deze brieven bevatten hun antwoord op hun stellingname voor Innocentius II. F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *l.c.*, geven deze datering, al is een datering in maart wellicht nog te vroeg.

¹⁷⁾ Voor de datering, zie F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *l.c.*, blz. 278-279.

regni ejus V^o, Alexandro Leodiensis episcopo, anno ordinationis ejus III° 18).

Alexander, Leodiensis episcopus, tribus chartis traditiones abbatae Floreffensi factas confirmat, quarum prima mentionem facit donationis Godefridi et Ermesindis « domno Norberto, fratribus suis et eorum successoribus ».

Ed.: V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe* ..., dl. II, Namen, 1892, nr. 4, blz. 4-6.

41. **1131, februari 5.** Goslar. *Actum Goslarie*; non. febr. anno incarnationis dominici M^oC^oXXX^o, indicatione VIII, anno vero domni Lotharii ex quo regnare cepit VI.

Lotharius III notificat se ob petitionem coniugis sue « ac fidelis nostri venerabilis Magdeburgensis archiepiscopi Norberti » abbatiam Alsleve ecclesie Magdeburgensi tradidisse et econtra in concambium ad usum regni castrum Scartvelt accepisse.

Ed.: E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III* ..., nr. 31, blz. 47-48.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 224, blz. 280.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3255.

F. ROSENFELD, *Urkundenbuch des Hochstifts Naumburg*, dl. I, Maagdenburg, 1925, nr. 127, blz. 111.

42. **1131, maart 29.** Luik. *Actum Leodii a me (sic) in nomine domini. Amen* 19).

Archiepiscopus Norbertus officio testis fungitur in actu confirmationis pro monasterio Burano data a Lothario rege et Innocentio papa apud Leodium.

Or.: SIGMARINGEN, *Hof- und Dömanenarchiv*.

Ed.: L. A. J. W. SLOET, *Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutphen*..., 's Gravenhage, 1872, nr. 26, blz. 254-255.

E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III* ..., nr. 33, blz. 51-55.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3258.

K. JANICKE, *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim und seiner Bischöfe*, dl. I, Leipzig, 1896, nr. 193, blz. 175-176.

43. **1131, april 12.** Laon. *Datum per manum HaimERICI, sanctae romanae ecclesiae Diaconi Cardinalis et cancellarii, secundo Idus*

18) Alexander was bisschop van Luik in 1119, 1121 en van 1128 tot 1134, zie E. I. STRUBBE en L. VOET, *De Chronologie*..., blz. 281-282. Deze drie samengevoegde oorkonden, waarvan de eerste reeds de naam van Alexander draagt, moeten dus tussen 1128 en 1130 zijn neergeschreven. Het eerste « Actum » komt tweemaal voor op identieke wijze.

19) Zie de beoordeling bij E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, o.c., blz. 51-53.

Aprilis, indictione nona, incarnationis dominicae anno millesimo centesimo trigesimo primo pontificatus vero domini Innocentii papae secundi, anno secundo.

Sacra vestri ordinis religio

Innocentius II « iustis interventionibus et postulationibus venerabilis fratris nostri Norberti Magdeburgensis archiepiscopi » inclinatus Ordinis Praemonstratensis protectionem suscipit, possessionesque et privilegia confirmat.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 419-420.

MIGNE, *P.L.*, 179, kol. 87 (Ex LE PAIGE).

Reg. : J.L., nr. 7465 (5355).

Crit. : J. B. VAN DAMME, *La « Summa cartae caritatis » source de constitutions canonicales*, in *Cîteaux, Commentairii Cistercienses*, 1972, XXIII, fasc. 1, blz. 19-20.

44. **1131.** Luik, *Actum est Leodii anno incarnati domini Mmo. Cmo. XXXImo. indictione. VIIIIna. feliciter*).

Norbertus officio testis fungitur in charta Lotharii III qua rex pro ecclesia Sancti Johannis in Insula Leodii teloneum in foro Visati confirmat.

Or. : LUIK, Rijksarchief, Fonds Saint-Jean.

Ed. : E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH. *Die Urkunden Lothars III ...*, nr. 34., blz. 45 (von zweifelhafter Geltung).

Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3259.

L. LAHAYE, *Inventaire analytique des chartes de la collégiale de Saint-Jean l'Evangéliste à Liège*, Brussel, 1921, nr. 12, blz. 8-9.

E. FAIRON, *Régestes de la cité de Liège*, dl. I, Luik, 1933, nr. 4, blz. 4-5.

Crit. : J. F. NIERMEYER, *Onderzoekingen over Luikse en Maas-trichtse oorkonden ...*, Groningen, 1935, blz. 193-194 (falsa, post an. 1186).

J. KNAEPEN, *Les anciennes foires internationales de Visé (IXe-XIIIe siècles)*, in *Bulletin de l'Institut archéologique Liégeois*, 1966, LXXIX, blz. 84-96 (fide digna).

CH. ZOLLER, *Le tonlieu de Visé du Xe au XIVe siècles*, in *Acta Historica Bruxellensia*, 1973, III, blz. 9-29 (falsa, post an. 1186).

45. **(1131), april 2.** Luik. *Datum Leodii IIIII. nonas Aprilis. Fidelis agricola agrum...*

Innocentius II papa « venerabili fratri Norberto Magdeburgensi archiepiscopo » translationem et statuta pro monasterii Sanctae Mariae confirmat.

Ed. : G. HERTEL, *Nachlese zu den Urkunden des Klosters U.L.Fr.*, in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, 1879, XIV, blz. 106-107.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 225, blz. 282.

Reg. : J.L., nr. 7464. G. A. VON MUELVERSTEDT, dl. III, nr. 120, blz. 514.

46. **(1131, eind november-december).** Auxerre. *Datum Altisiodori pontificatus domni Innocentii pape anno secundo.*

Tunc apostolice sedi...

Innocentius II « venerabili fratri Norberto Magdeburgensi archiepiscopo » quem alloquitur tamquam « karissime frater, quem plena in domino karitate diligimus et in familiari sedis apostolice gremio detinemus », privilegia papalia ecclesiae Magdeburgensis et imprimis monasteria eidem ecclesiae subdita confirmat.

Ed. : J. P. MIGNE, *P.L.*, 179, kol. 167.

R. WILMANS, in *Archivalische Zeitschrift*, 1879, IV, blz. 47-48.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 227, blz. 283-285.

Reg. : J.L., nr. 7516 (5441).

47. **1131, december 25 - 1131, april 27.** Kamerijk. *Actum est hoc Cameraci, anno incarnationis domini 1132. indictione X, presultus domini Liethardi I^o 20).*

Charta Lietardi Cameracensis episcopi, qua Praemonstratenses in possessionem Grimbergensis abbatiae immittit.

Or. : GRIMBERGEN, *Abdijarchief*. Fac-sim. BRUSSEL, *Algemeen Rijksarchief*, foto nr. 453.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. DCIX-DCX.

Reg. : M. HAYEZ, *Catalogue des actes des évêques de Cambrai*, Parijs, 1959, nr. 261, blz. 270.

48. **1132, (september 1-23).** *Actum anno dominici Incarnationis M^oC^oXXX^oII^o, indictione Xa, epacta XIIa, concurrente quinto* ²¹⁾.

Bartholomaeus, episcopus Laudunensis, confirmat donationes a se factas « tempore domni Norberti, nostris temporibus viri spectabilis religionis » et novas largitur « cum vir prefatus recessisset et, loco ejus, abbas Hugo nomine a nobis consecratus, successisset ».

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 18 vo.

49. **1133, februari 20.** Pisa. *Datum Pisis per manum Almerici S.R.E. Diaconi Cardinalis et cancellarii X Kalend. Martii, indict. XI, incarnationis dominicae 1133, pontificatus domini Innocentii papae II anno 3.*

²⁰⁾ Op 26 april 1132 eindigt het eerste pontificaatsjaar van Lietardus.

²¹⁾ De *epacta* is van 1133, de oorkonde zou dus gegeven zijn na 1 september 1132; de indictie is van 1132 en de datum van verandering van de indictie is wellicht 24 september.

Apostolicae sedis moderamini....

Innocentius II ordinem canonicum institutum annitente studio « venerabilis fratris nostri Norberti Magdeburgensis archiepiscopi, religiosi utique et prudentis viri » et foundationem Cellae Superioris confirmat.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales* I, *Prob.*, kol. CCCLXXXIV-CCCLXXXV.

Reg.: J.L., nr. 7609.

50. **1133, juni 4.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Aimerici sancte Romane ecclesie diaconum cardinalem et cancellarium II. Nonas Iunii indictione XI, incarnationis dominice anno M.C. XXX.III., pontificatus vero domni Innocentii pape II. anno IIII.*

Sacrosancta Romana et...

Bulla Innocentii II, qua Norberto, archiepiscopo Magdeburgensi, episcopos Poloniae Pomeraniaeque suffraganeos subicit.

Ed.: *AA.SS.*, juni, dl. VI, p. 48.

MIGNE, *P.L.*, 179, kol. 183.

G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert*, dl. II, blz. 221-223.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 229, blz. 288.

C. MALECZYNSKI, *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*, Wroclaw, 1951, nr. 13, blz. 33-38.

H. APPELT, *Schlesisches Urkundenbuch*, dl. I, I, Graz, Keulen, 1963, nr. 7, blz. 6-7. (Tekst overgenomen uit F. Israel en W. Moellenberg).

Reg.: J.L., nr. 7629.

G. A. VON MUELVERSTEDT, dl. I. br. 1058.

Crit.: W. M. GRAUWEN, *Het Polenprivilege van Norbertus*, 4 juni 1133, in *Anal. Praem.*, 1972, XLVIII, blz. 223-231.

51. **1133, juli 19.** Parma, aan de Taro. *Data per manum Norberti Magdeburgensis archiepiscopi et domini Lotharii serenissimi Romanorum imperatoris augusti archicancellarii. Actum in comitatu Parmensi iuxta flumen qui Tharus dicitur; anno incarnationis dominice M^oC^oXXX^oIII^o, XIII° kal. aug., indictione Xa, anno autem regni domni Lotharii et ordinationis eius VIII°, imperii vero primo;*

Norbertus archiepiscopus officio archicancellarii fungitur in charta imperatoris Lotharii III pro monasterio Sancti Benedicti in Polirona.

Ed.: E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III...*, nr. 50, blz. 80-82.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3282.

G. A. VON MUELVERSTEDT, dl. III, nr. 124.

P. TORELLI, *Regesta chartarum Italiae. Resgesto Mantovano.*

Le carte degli archivi Gonzaga e di Stato in Mantova e dei monasteri Mantovani soppressi, dl. I, Rome, 1914, nr. 222, blz. 157.

52. **1133, juli 30.** Campo di S. Leonardo. *Data anno incarnationis millesimo CXXXIII. indictione XI, III kal. aug., anno vero regni regis Lotharii VIII, imperii vero primo. Actum in episcopatu Mantuano in campo sancti Leonardi, feliciter, amen.*

Norbertus archiepiscopus officio archicancellarii fungitur in charta imperatoris Lotharii III pro civitate Mantuana scripta apud Sanctum Leonardum in episcopatu Mantuensi.

Ed.: E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III ...*, nr. 51, blz. 82-83.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3283.

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. III, nr. 125.

P. TORELLI, *Regesta chartarum Italiae. Regesto Mantovano*, dl. I, Rome, 1914, nr. 223, blz. 158.

53. **1133, (25 maart - 31 augustus)** ²²⁾. *Actum est hoc anno Incarnationis dominice M^oCXXXIII, epacta XIIa. indictione XIa, concurrente VIa.*

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, notificat quod Balnus de Sulpi (Soupir) «in inicio Premonstrate ecclesie, tempore domni Norberti, viri spectabilis nostris temporibus religionis, qui eam incepit terram eidem dedit ecclesiae.

Or.: LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H 826.

Cop.: *Cartularium Praemonstratense*, fol. 26 vo.

54. **1133, october 21.** Mainz, *Facta sunt hec Moguntie anno dominice incarnationis M.C.XXXIII, indictione XI, XII. Kalendas Novembris, regnante Lotharo III. Romanorum imperatore augusto, anno regni eius nono, imperii vero primo, Luthvicho regionario comite advocatiam tenente Hersfeldensis ecclesie. Ego quoque Henricus vidi et scripsi hec.*

Adalbertus I, archiepiscopus Moguntinus iudicium synodi in lite supra decimas in Hassaga et Frisenefeld inter ecclesiam Halberstadensem et Hersfeldensem, notificat, participantibus iudicio «reverendis fratribus archyepiscopo Magadaburgensi Nortberto et eius suffraganeo de Havelenberch Anselmo».

Ed.: G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt...*, dl. I, nr. 170, blz. 141-142. (ex originali).

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, dl. III, nr. 126.

55. **1133, october 23.** Mainz. *Data anno incarnationis domini MCXXXIII, X. kal. nov., indictione XI, anno vero regni regis Lotharii VIII, imperii I; actum Moguntie; feliciter amen.*

²²⁾ Alle chronologische gegevens passen voor 1133, na 25 maart, doch de *epacta* en de indictie zijn nog niet veranderd, dus vóór 1 september.

Norbertus archiepiscopus testis officio fungitur in charta Moguntiae scripta, qua Lotharius imperator pro episcopatu Babenbergensi abbatiam Monacho-Monasteriensem (Münchsmünster) confirmat.

Ed. : E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III...*, nr. 54, blz. 85-87.

Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3286.

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. III, nr. 127.

56. **1133, november 8.** Basel. *Data anno incarnationis domini MCXXXIII, VI. idus nov., indictione XI, anno vero regni regis Lotharii VIII, imperii vero primo; actum Basilee; feliciter amen.*

Norbertus archiepiscopus Basileae officio testis fungitur in charta qua Lotharius III monasterium Interlaken confirmat.

Ed. : *Fontes rerum Bernensium, Bern's Geschichtsquellen*, dl. I, Bern, 1883, nr. 9, blz. 405-406.

E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III...*, nr. 55, blz. 87-88.

Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3287.

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. III, nr. 128, blz. 516.

P. LADEWIG en T. MUELLER, *Regesten zur Geschichte der Bischöfe von Constanstanz...*, dl. I, Innsbrück, 1895, nr. 782, blz. 94.

E. MEYER-MARTHALER en F. PERRET, *Bündner Urkundenbuch*, dl. I, Chur, 1955, nr. 281, blz. 215.

Crit. : H. HIRSCH, *Die ältesten Kaiserurkunden der Augustinerpropstei Interlaken, in Jahrbuch für schweizerische Geschichte*, 1910, XXXV, blz. 4*-15*.

57. **1133, Harsefeld.** *Data anno incarnationis dominice MCXXXIII Itio, indictione XI ma, anno vero regni regis Lotharii VIII, imperii vero Imo. Actum Hertzevelde in Christi nomine feliciter. Amen.*

Norbertus tamquam primus testis nominatur in charta falsa a Magdeburgensibus facta ut, referentes ad privilegia inexistencia Ottonis I et II, probarent civitatem caput totius Saxoniae et Slaviae esse et consules et scabinos eius pro iisdem regionibus iudicium et tribunal possidere.

Ed. : G. HERTEL, *Urkundenbuch der Stadt Magdeburg*, dl. I, Halle, 1892, nr. 25, blz. 13-15.

Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3321.

G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1064, blz. 414-415.

P. HASSE, *Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden*, dl. I, Hamburg, Leipzig, 1886, nr. 70, blz. 26.

58. **(1133, juni 4).** Datum sive. Actum non datur.

Norbertus tamquam primus princeps et cancellarius nominatur

in encyclica qua Lotharius III Analectum antipapam cum complicitibus eius damnat.

Ed.: G. H. PERTZ, in *MGH., Legum*, dl. II, Hannover, 1837, blz. 81-82.

L. WEILAND, in *MGM, Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*, dl. I, Hannover, 1893, nr. 114, blz. 166-167.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3277.

E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III...*, Berlijn, 1927, nr. 48, blz. 79-80.

59. **1134, januari 1.** Keulen. *Data anno incarnationis domini MCXXXVIII, kl. Ian., indictione XI, anno vero regni regis Lotharii VIII, imperii primo; actum Colonie; feliciter amen.*

Norbertus tamquam testis chartam Lotharii III subscribit, qua precibus abbatissae comiti Ottoni de Rinegge advocatiam monasterii Rolandswerth committit.

Or.: GENT, Rijksarchief.

Ed.: E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III...*, nr. 56, blz. 88-89.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3288.

G. A. VON MUELVERSTEDT, dl. I, nr. 1066, blz. 415.

C. WAMPACH, *Urkunden- und Quellenbuch zur Geschichte der Alt-Luxemburgischen Territorien...*, dl. I, Luxemburg, 1935, nr. 383, blz. 547-548.

60. **1134, mei 3.** Pisa. *Datum Pisis per manum Almerici sanctae Romanae ecclesiae diaconi cardinalis et cancellarii quinto Nonas Maii, indictione duodecima, Incarnationis dominicae anno millesimo centesimo trigesimo quinto, pontificatus domini Innocentii papae quinto²³).*

Sacer ordo vester...

Innocentius II toti ordini Praemonstratensi observantiam Praemonstratensis ecclesiae sequi iniungit et commune capitulum ibidem annuatim visitare « iuxta ordinationem bonae memoriae

²³) Innocentius was te Pisa zowel op 3 mei 1134 als op 3 mei 1135. De indictie is van 1134, doch op 3 mei 1134 leefde Norbertus nog, zodat het « bonae memoriae » dan ongewoon is. Het vijfde pontificaatsjaar van Innocentius loopt van 23 februari 1134 tot 22 februari 1135, wat opnieuw op 1134 wijst. Zie L. VAN DIJCK, *Essai sur les sources du droit prémontré primitif* ..., in *Anal. Praem.*, 1952, XXVIII, blz. 87 en blz. 119-123, die de bul vals noemt, zo ook H. MARTON, *Figura iuridica Capituli Generalis prout in Statutis ordinis et documentis Pontificiis saec. XII apparet*, in *Anal. Praem.*, 1963, XXXIX, blz. 15-25, en L. MILIS, *L'ordre des chanoines réguliers d'Arrouaise*, Brugge, 1969, blz. 186. J.-B. VAN DAMME, *La « Summa cartae caritatis », source de constitutions canonicales*, in *Cîteaux, Commentarii Cistercienses*, 1972, XXIII, fasc. 1, blz. 21 en 24, verdedigt opnieuw de echtheid, doch slaagt er o.i. niet in de ernstige bezwaren te ontzenuwen.

Norberti Magdeburgensis archiepiscopi ».

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 622-623.

J. P. MIGNE, *P.L.*, 179, kol. 204.

Reg. : J.L. nr. 7654 (5472) op datum 3 mei 1134.

61. **1134, vóór juni 4.** *Data per manum Norberti archicancellarii et Magdeburgensis archiepiscopi. Actum dominicae incarnationis anno MCXXXIV, indictione XII, regnante pio imperatore augusto Lothario, anno regni eius VIII, imperii vero primo*²⁴⁾.

Norbertus officio archicancellarii fungitur in charta Lotharii III imperatoris pro confirmatione monasterii Clarholtani.

Or. : CLARHOLZ, *Pfarrarchiv*.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCXCV-CCCXCVI.

R. WILLMANS en F. PHILIPPI, *Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen...*, dl. I, Münster, 1881, nr. 217, blzi 286-289.

F. PHILIPP, *Osnabrücker Urkundenbuch*, dl. I, Osnabrück, 1892, nr. 254, blz. 207-208.

E. VON OTTENTHAL en H. HIRSCH, *Die Urkunden Lothars III*,..., nr. 58, blz. 91-92.

Reg. : K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3298.

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1067, blz. 416.

S. MULLER en A. C. BOUMAN, *Het oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301*, dl. I, Utrecht, 1920, nr. 348, blz. 318-320.

G. J. TER KUILE, *Oorkondenboek van Overijsel*, dl. I, Zwolle, 1958, nr. 54, blz. 52.

Crit. : H. GRUNDMANN, *Der Cappenberger Barbarossakopf*, Graz, Keulen, 1959, blz. 75-76.

62. **1134, november 1.** *Pisa, Data Pisis, per manum Aimerici sancte Romane ecclesie diaconi cardinalis et cancellarii, kalendas Novembris, indictione XII, incarnationis dominice anno M.C. XXXV, pontificatus domni Innocentii pape II, anno V*²⁵⁾.

Quemadmodum ea que a nobis...

Innocentius II papa iudicium synodi Moguntinae praesente Norberto prolatum de lite supra decimas inter capitulum Halberstadense et monasterium Hersfeldense confirmat.

Ed. : K. WENCK, *Hessische Landesgeschichte*, dl. II, Darmstadt, Giessen, 1783, blz. 84.

G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, dl. I, nr. 173, blz. 144.

Reg. : J.L., nr. 7659.

²⁴⁾ Lotharius werd keizer gekroond op 4 juni 1133, en deze oorkonde wordt nog geplaatst in zijn eerste jaar als keizer. Norbertus zelf stierf op 6 juni 1134.

²⁵⁾ De clausule van deze bul is te vinden bij K. F. STUMPF, *Acta Maguntina saeculi XII*, Innsbruck, 1963, *Einleitung*, blz. XXXI; cfr. J.L., nr. 7659. Daarop hebben J.L. hun datering gebaseerd. Gustav Schmidt geeft slechts 1133-1134.

63. **(1133-1134).** (Sine dato).

Otto, episcopus Halberstadensis, auxilium Ottonis Babenbergensis episcopi contra adversarios suos invocat.

Ed. : P. JAFFE, *Bibliotheca rerum Germanicarum*, dl. V, blz. 448.

G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt und seiner Bischöfe*, dl. I, nr. 174, blz. 145.

64. **1135, januari 6.** Halle. *Data VIII. idus Januarii Hallo apud ipsam sanctae Mariae ecclesiam, a venerabili archiepiscopo, praesente eiusdem canonice praeposito venerando Lamberto, Wichmanno et Mandewigo canonicis cum caeteris fratribus; anno dominicae incarnationis M.C. XXXV, indictione XIII, praesidente sanctae universali ecclesiae Romanae Innocentio papa secundo, regnante Lotario Romanorum imperatore tertio.*

Conradus archiepiscopus Magdeburgensis pro monasterio Novi Operis (Neuwerk, Halle) donationem viduae comitis Rudolphi et liberorum eius confirmat, « sicut praedecessor noster beatae memoriae Norbertus archiepiscopus suo banno confirmavit ».

Ed. : F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 236, blz. 293-296.

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1090, blz. 424.

65. **1134, december 25 - 1135, januari 5.** *Actum incarnationis dominice anno M^oC^oXXX^oV^o, indictione XI, praesulatus domini Lietardi III°, in nomine Domini feliciter. Amen. Ego Guerinboldus cancellarius recognovi ²⁶⁾.*

Charta confirmationis episcopi Cameracensis pro ecclesia Sancti Michaelis Antverpiae fratribus ibidem vocatis « per dominum Nortbertum, summe religionis et eiusdem vitae professionis virum ».

Ed. : C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CC-CCII.

P. J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witherenabdiij van St. Michiels te Antwerpen*, dl. I, nr. 4, blz. 8-11.

Reg. : M. HAYEZ, *Catalogue des actes des évêques de Cambrai*, Parijs, 1959, nr. 294, blz. 301-303.

66. **1135, maart 4.** Halle. *Data quarta nonas Martii apud canonicam sanctae Marie dei genitricis Hallo, que dicitur Novum Opus, a venerabili Cunrado Magdeburgensis archiepiscopo, praesentibus Anshelmo Havelburgensi episcopo, Hallensi preposito reverendo Lamberto et Gratiadeensi preposito primo religioso Evermudo cum aliis pluribus, anno dominice incarnationis millesimo centesimo XXX. quinto, indictione XIII, presidente sancte universali*

²⁶⁾ Het indictiejaar zou moeten 13 zijn. Lietardus werd begin 1135, waarschijnlijk in januari, afgezet wegens simonie, E. I. STRUBBE en L. VOET, *De Chronologie...*, blz. 264.

Romane ecclesie Innocentio secundo papa, regnante imperatore Luthario tercio.

Conradus archiepiscopus Magdeburgensis pro monasterio Gratiae Dei fundato «in consilium et dispositionem precedessoris nostri, venerabilis archiepiscopi Norberti, magni et incomparabilis viri», qui «in sua parrochia religionem propagare semper studuit», omnes possessiones et iura confirmat.

Ed.: F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 237, blz. 296.

Reg.: G. A. VON MUELVSTEDT, dl. I, nr. 1092, blz. 426.

F. ROSENFELD, *Urkundenbuch des Hochstifts Naumburg*, Maagdenburg, 1925, nr. 134, blz. 116.

67. **1135**, *Anno dominice incarnationis MCXXXV, Indictione* XIII.

Conradus archiepiscopus Magdeburgensis pro monasterio Ammenslevensi dotato «per manum pie memorie predecessoris mei Norberti, huius sancte Magdeburgensis ecclesie archiepiscopi», possessiones confirmat.

Ed.: F. WINTER, *Chronicon Ammenslebiense*, in *Neue Mittheilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen*, 1874, XIII, blz. 287-288.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 238, blz. 299.

Reg.: G. A. VON MUELVSTEDT, dl. I, nr. 1104, blz. 431 en nr. 1441, blz. 449.

68. **1135**, *Actum est hoc anno Incarnationis dominice MCXXXV, epacta XXIII, indictione XII, concurrente VII* ²⁷⁾.

Simon, episcopus Noviomensis, notificat donationem alodii de Germania ecclesiae Praemonstratensi olim «tempore domni Norberti, ejusdem ecclesie primi fundatoris, in presentia domni Bartholomei, Laudunensis episcopi» factam ab Addelvina, vidua Guidonis de Guisia, nunc a filiis eius adultis et sororiis confirmatam esse.

Or.: LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H. 793.

Cop.: *Cartularium Praemonstratense*, fol. 81v-82.

Reg.: A. MATTON, *Inventaire sommaire des archives antérieures à 1790, Aisne, Archives ecclésiastiques. Séries G et H*, dl. III, Laon, 1880, blz. 117.

69. **1136, maart-juni 29**. Maagdenburg. *Actum Magdeburgh anno domini incarnationis MCXXXVI, epacta XV, indictione XIII*,

²⁷⁾ Alle chronologische gegevens passen voor het jaar 1134. Dat de Pisaanse stijl zou gebruikt zijn is eerder onwaarschijnlijk. Uit de tekst blijkt niet afdoende dat men op de hoogte was van de dood van Norbertus (6 juni 1134), het «ten tijde van» kan ook op zijn verblijf te Prémontré betrekking hebben.

concurrente III, anno vero presulatus domini Conradi, XIII^{III} Magdeburgensis ecclesie archiepiscopi, II°, feliciter. Amen ²⁸⁾.

Conradus archiepiscopus Magdeburgensis praedecessoris sui « felices memorie Norberti archiepiscopi pia vota considerans et probans » villam Gosle (Gossel) et alia bona confirmat fratribus ecclesie beatae Mariae in Magdeburg « quos ipse [Norbertus] ibidem maioris ecclesie nostre fratrum seniorum auxilio et consilio collocavit ».

Ed. : C. L. HUGO, *Annales* II, *Prob.*, kol. CXI.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U.L.Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1878, nr. 7, blz. 6-7.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 240, blz. 301.

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1118, blz. 438.

70. **1138, november 10.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Lucae Presbyteri Cardinalis agentis vicem Domini Aimerici, sanctae Romanae Ecclesiae Diaconi Cardinalis et Cancellarii IV. Idus Novembris, Indictione I. Incarnationis Dominicae anno 1138. Pontificatus vero D. Innocentii PP. II. anno VIII.*

Apostolicae sedis clementiae....

Bulla Innocentii II confirmativa status et bonorum abbatae Septem Fontium.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales*, II, *Prob.*, kol. CCCXCVC-CCCXCVI

Reg. : J. L., nr. 7912.

71. **1138, december 8.** Lateraan. *Data Laterani per manum Lucae Presbyteri Cardinalis agentis vicem Domini Almerici sanctae Romanae Ecclesiae Diaconi Cardinalis et Cancellarii. VI. Idus Decembris, Indictione prima, Incarnationis Dominicae anno MCXXXVIII. Pontificatus vero Domini Innocentii II Papae anno VIII.*

Piis votis assensum....

Bulla Innocentii II, canonicorum Praemonstratensium institutionem in Gratia Dei confirmantis atque « regulam et formam traditam a fratre nostro bonae memoriae Norberto Magdeburgensi archiepiscopo » institutam.

Ed. : C. L. HUGO, *Annales* I, *Prob.*, kol. DXCV-DXCVI (DCV-DCVI).

J. P. MIGNE, *P.L.*, 179, kol. 377-378.

Reg. : J. L., nr. 7921 (5651).

72. **1138, december 21.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Lucae cardinalis presbyteri agentis vicem domini Haimerici sanctae*

²⁸⁾ Zie de verantwoording van de datering bij F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, l.c., blz. 301.

Romanae Ecclesiae diaconi cardinalis et cancellarii, XII Kalend. Januarii, indictione II, Incarnationis Dominicae anno 1138, pontificatus vero domini Innocentii papae secundi anno VIII.

Iustis votis assensum...

Innocentius papa possessiones abbatis Praemonstratensis Hugoni abbati confirmat, decernitque ut «sorores quae per laborem fratris nostri bonae memoriae Norberti Magdeburgensis archiepiscopi» ad Dei servitium accesserunt, ex possessionibus abbatis sustententur.

Ed.: J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 427-428.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. XI.

J. P. MIGNE, *P.L.*, 179, kol. 384-386.

Reg.: J. L., nr. 7926 (5655).

Crit.: J.-B. VAN DAMME, *La « Summa cartae caritatis » source de constitutions canonicales*, in *Cîteaux. Commentarii Cistercienses*, 1972, XXIII, blz. 22.

73. **1139, april 20.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Henrici sanctae Romanae ecclesiae Diaconi et cancellarii XII Kalend. Maii, Incarnationis Dominicae anno MCXXXVIII. Pontificatus vero Innocentii II Papae anno decimo. Quotiens illud a nobis...*

Innocentius II subrogationem Praemonstratensium in abbatis Poeldensi confirmat, decernitque ut ordo canonicus qui secundum «formam religionis recolende memoriae Norberti Magdeburgensis archiepiscopi ibidem noscitur institutus», conservetur.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales II, Prob.*, kol. CCCLXXXV-CCCLXXXVI.

Reg.: J. L., nr. 8010 (5715).

74. **1139, Facta est hec charta anno dominice Incarnationis M^oC^oXXXIX^o, indict. II, epacta VII, concurrente VI, regul. XXXVIII, regnante Conrado rege augusto.**

Wigerus, Brandenburgensis episcopus fratribus viventibus secundum «formam a beate memoriae Norberto Magdeburgensi archiepiscopo traditam» in ecclesia de Lietzke (Leitzkau) tres villas et archidiaconatum suae dioceseos committit.

Ed.: A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 10*, Berlijn, 1856, nr. 11, blz. 70.

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1139, blz. 448.

75. **1140, januari 1.** Maagdenburg. *Data kal. Januarii anno dominice incarnationis M.C.XL., indictione IIIa. Actum Magdeburg in dei nomine feliciter. Amen.*

Conradus, Magdeburgensis archiepiscopus, volens a decessore suo decreta et confirmata ipse quoque decernere et confirmare, traditionem ecclesiae Amneslovensis (Ammensleben) «in manus

pie memorie decessoris mei Norberti, huius sancte Magdeburgensis ecclesie archiepiscopi» et transmutationem eiusdem capituli per Arnoldum abbatem Bergensem confirmat, commemoratque Norbertum olim hanc traditionem vel constitutionem sub certis conditionibus in «synodo Magdeburgensi» anno 1129 habita, confirmasse.

Ed.: H. HOLSTEIN, *Urkundenbuch des Klosters Berge bei Magdeburg*, Halle, 1879, nr. 27, blz. 15.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, Maagdenburg, 1937, nr. 247, blz. 309-312.

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1104, blz. 431 en nr. 1144, blz. 449.

76. **1140. februari 11** Lateraan. *Datum Laterani per manum Almerici sancte Romane ecclesie diaconi cardinalis et cancellarii III Idus Februarii, indictione IIII, incarnationis dominice anno MCXL, Pontificatus vero domini Innocentii pape II anno XI mo.*

Pie postulatio voluntatis...

Bulla Innocentii II in qua narratur quomodo Norbertus anno 1129 coenobium Ammenslebiense abbati Arnolfo ex monasterio Bergensi contulit et hanc mutationem scriptis propriis confirmavit.

Ed.: H. HOLSTEIN, *Urkundenbuch des Klosters Berge bei Magdeburg*, Halle, 1879, nr. 28, blz. 17-18.

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1145. Desideratur apud J.L.

77. **1140, (maart 25 - augustus 31).** *Actum est hoc anno Incarnationis dominice M^oC^oXL^o, epacta XXXa, indictione IIIa, concurrente I^o 29).*

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, notificat quod «domino Norberto, magne sanctitatis et sancte conversationis viro, Premonstratum locum» elegit et praeoptavit et quod dominus Thomas de Coci (Coucy) foedum cuiusdam Walteri in manu sua receperat, quod viduae et filio eiusdam Walteri noluit reddere «donec pro eis Norbertus, vir Deo plenus, interveniens rogavit».

Or. PARIJS, *Archives Nationales*, L. 995, nr. 9.

Cop: *Catrulraium Praemonstratense*, fol. 24vo-25.

78. **1141, (maart 25 - augustus 31).** *Actum est hoc anno Incarnationis dominice M^oC^oXLI^o, epacta XIa, indictione IIIa, concurrente II° 30).*

²⁹⁾ *Epacta 30* betekent hetzelfde als *epacta nulla*, dus alle chronologische gegevens komen overeen met het jaar 1140.

³⁰⁾ De chronologische elementen passen voor 1141, de *concurrentes* lopen van 25 maart 1141 tot 24 maart 1142; de *epacta* van 1 sept. 1140 tot 31 aug. 1141 en de indictie van 24 sept. 1140 tot 23 sept. 1141.

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, notificat quod « domno Norberto, viro Deo hominibusque accepto » curtem Fontenellam concessit, sed « domno Norberto ad archiepiscopatus dignitatem promoti, Hugone ad predictorum fratrum curam subrogato, eidem visum est Hugoni, sorores suas que in eadem valle penes se morabantur, veluti nimis sibi propinquas remove » quapropter Bartholomaeus eis monasterium construxit apud Fontenellam

Or. : LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H. 845.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 24-24vo.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 422.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCXVIII-CCCXIX.

A. DE FLORIVAL, *Etude historique sur le XIIe siècle...*, Parijs, 1877, blz. 377-279.

79. **1142**, *est hoc anno Incarnationis dominici M^oC^oXL^oII^o indictione IIIIa, epacta tertia, concurrente tertio*³¹).

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, notificat quod « domno Norberto, viro spectabilis religionis qui primo in Premonstrato loco ad commanendum se contulit et fratribus suis » locum Praemonstratum a decimis et ceteris consuetudinibus emancipaverat et sedata contradictione Radulphi Canis, iterum eandem libertatem confirmat.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 24 vo.

80. **1143, december 6.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Gerardi sanctae Romanae Ecclesiae presbyteri cardinalis et bibliothecarii, VII Idus Decembris, indictione VII, Incarnationis Dominicae anno 1143, pontificatus vero domni Coelestini II, pape anno primo.*

Iustis votis assensum...

Coelestinus II papa privilegia abbatae Praemonstratensis confirmat sancitque « ut sorores que per laborem fratris nostri Norberti, bone memorie Magdeburgensis archiepiscopi » et abbatis Hugonis exhortationem ad Dei servitium accesserunt, semper ex bonis abbatae sustententur.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 12-12vo.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 426-428.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. 14.

J. P. MIGNÉ, *P.L.*, 179, kol. 778-781.

Reg. : J.L. 8450 (5989).

81. **1143**, *Actum anno ab incarnatione domini millesimo CXLIII, indictione VI.*

³¹) De indictie is die van 1141, de *epacta* die van 1142 vanaf 1 september, de *concurrentes* die van 1142. Indien men aanneemt dat de indictie onjuist is, dan zou de oorkonde te plaatsen zijn tussen 1 september 1142 en 24 maart 1143.

Ernestus, Reinhersbrunnensis abbas notificat quod « ante sancte recordationis Nortbertum Magdeburgensem episcopum constitutum » suo monasterio predium in Herenhove erga Hartmannum de Helderlingen acquisivit.

Ed. : *Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Hauptteil I, Band II, Urkunden der Markgrafen von Meissen und Landgrafen von Thüringen 1100-1195*, Leipzig, 1889, nr. 163, blz. 115-116.

82. **1143**, *Hec superadditio facta est a nobis et confirmata anno domini Incarnationis M^oC^oXL^oIII^o, epacta XXIIa, concurrente III°, indictione VIa*³²⁾.

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, notificat quod « anno Incarnationis dominice M^oC^oXX^o, virum spectabilis religionis, Norbertum nomine, per episcopatum nostrum transire contigerit, cujus agnoscentes sanctitatem, honestatem atque facundiam, multis eum precibus coegimus ut apud nos hiemaret. Quem quanto amplius loquentem audivimus, et familiarem nobis astrinximus, tanto magis boni odoris eius fragrantia refecti sumus. Deinde fere transacta hieme, cum vir ille sanctus a nobis vellet recedere, a personis ecclesie nostre et a quam pluribus episcopatus nostri nobilibus rogati sumus, quamvis et hoc satis desiderarem, ut eum in nostra dioecesi alicubi ad serviendum Deo collocarem. Quod vix tandem divina gratia cooperante, ab ipso impetravimus. Nostrarum igitur perlustrantes terminos possessionum, ad locum valde desertum, qui Premonstratus dicitur, tunc temporis inhabitabilem venimus. Quem vir Domini considerans : 'locum, inquit, video secundum cor meum a Deo michi ante omnia tempora preparatum'. Hoc igitur audientes gavisi sumus gaudio magno, et ipsum ibidem cum paucis Christi pauperibus loco illi terminis impositis, sicut in primo ipsorum privilegio continetur, ad commanendum ordinavimus. Volebat autem sepefatus vir cum fratribus suis ut de laboribus manuum suarum viverent, quod nos impossibile considerantes, dedimus eis tres terrae carrucatas », quam donationem idem Bartholomaeus « domino Norberto in episcopatum subrogato et domino Hugone Premonstrate ecclesie regimen adepto, ampliato fratrum numero, ipsorum nimie paupertati » compatiens, adauxit superaddens quartam carrucatam apud Verceniacum (Versigny).

Or. : LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H.841.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 43.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 372-373.

MELLEVILLE, *Dictionnaire historique du département de l'Aisne*, dl. II, Laon, 1865, blz. 230-231.

³²⁾ De indictie en de concurrentes zijn van 1143; de epacta van 1142. Zie voor de datering in 1143, C. DEREINE, *Les origines de Prémontré*, in *RHE.*, 1947, XLII, blz. 359, noot 4.

A. DE FLORIVAL, *Etude historique sur le XIIe siècle...*, Parijs, 1877, nr. 117, blz. 387-388.

83. **1144, na maart 12.** Fürstenberg. *Acta in monte Vursteberg, confirmata vero... a. do., inc. MCXLIII, ind. VII, a. primo dom. Lucii, regnante Rom. rege Cunrado, a. regni eius VII, episcopat. nostri a. similiter VII coram multis idoneis testibus, quorum nomina subtus notavimus, quique pars in donacione, pars autem in confirmacione hac nostra praesentes fuere* ³³⁾.

Arnoldus I, archiepiscopus Coloniensis, notificat quod coenobium Sigebergense « consilio et auxilio Norberti, Xanctensis tum canonici postea Magedburgensis episcopi » dotatum est ab Henrico de Alpheim, cuius « viri exemplum secuti predictus Norbertus et frater eius Heribertus optulerunt curtim Egre » eidem coenobio.

Ed.: A. J. BINTERIM en J. H. MOOREN, *Die alte und neue Erzdiozese Köln...*, dl. III, Mainz, 1830, nr. 38, blz. 121-127. (Ex originali).

AA.SS., dl. I, juni, Parijs, Rome; 1867, blz. 855-856.

E. WISPLINGHOFF, *Urkunden und Quellen zur Geschichte von Stadt und Abtei Siegburg, I. Band: (948) 1065-1399, Siegburg*, 1964, nr. 54, blz. 117-122.

Reg.: R. KNIPPING, *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter*, dl. II, Bonn, 1901, nr. 419, blz. 72.

H. KEUSSEN, *Urkundenbuch der Stadt Krefeld und der alten Grafschaft Mörs*, dl. I, Krefeld, 1938, nr. 23, blz. 9.

84. **1144**, Maagdenburg, *Anno Dominice Incarnacionis millesimo centesimo quadraginta quatuor (sic), indictione VII., epacta XIII. concurrente VI., anno ordinacionis domini et venerabilis Anselmi Havelbergensis episcopi et eiusdem Jerichontine ecclesie XVI. Actum Magdeborch in domino feliciter amen. amen. amen* ³⁴⁾.

Hartwicus canonicus S. Mauricii Magedburgensis et praepositus majoris ecclesie Bremensis et mater eius locum Jericho obtulerunt ut fratres canonici « iuxta tenorem a beate memorie Norberto Magedburgensi archiepiscopo traditum » ibi Deo et ejus piaë matri famulentur.

Ed.: F. WINTER, *Die Prämonstratenser des zwölften Jahrhun-*

³³⁾ De kroning van Lucius II valt op 12 maart 1144, zie E. I. STRUBBE en L. VOET, *De Chronologie...*, blz. 214. Het zevende regeringsjaar van Koenraad III loopt van 7 maart 1144 tot 6 maart 1145 en geeft dus geen mogelijkheid om de datum nauwkeuriger te bepalen.

³⁴⁾ Alle chronologische elementen komen overeen met 1144. Het 16de pontificaatsjaar van Anselm loopt van vóór 30 juni 1144 tot vóór 30 juni 1145.

derts und ihre Bedeutung für das nordöstliche Deutschland, Berlijn, 1865, nr. 5, blz. 349-352.

85. **1145**, *Actum anno Incarnationis dominice gratie M^oC^oXL^oV^o epacta XVa, indictione VIII, concurrente VIIa*³⁵).

Bartholomaeus, Laudunensis episcopus, notificat se Praemonstratensi ecclesie dedisse carrucatam terre in territorio de Vercigni (Versigny), « tempore domni Norberti, viri spectabilis religionis » et alias possessiones quas tam proprio labore et emptione, quam donatione ipsius episcopi et aliorum acquisiverunt, confirmat, occasione dedicationis capellae de Vercigni.

Or. : LAON, *Archives départementales de l'Aisne*, H. 841.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 43-43vo.

86. **1145**, 1146, juni 30. *Actum Machdeberg anno dominici incarnationis M^oC^oXLV^o, epacta VI, indictione..., concurrente... anno vero pontificatus domini Anselmi Havelbergensis episcopi XVII.*

Anselmus, Havelbergensis episcopus, narrat quomodo ecclesia sanctae Mariae de Magdeburg tota se impendit praedicationi evangelii in episcopatu Havelbergensi et fratribus « a patre nostro felicitis recordacionis Norbertho » in Jerichow collocatis urbem Marienburg et decimas largitur.

Ed. : J. M. LAPPENBERG, *Hamburgisches Urkundenbuch*, dl. I, Hamburg, 1842, nr. CLXXX, blz. 169-170 (met datum 1146).

A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 3*, Berlijn, 1843, nr. III, blz. 80-81 (met datum 1145).

Reg. : G. A. VON MUELVSTEDT, I, nr. 1198, blz. 478 (met datum 1145).

87. **1147, mei 16**. Parijs. *Datum Parisiis per manum Hugonis Presbyteri Cardinalis, agentis vicem domini Guidonis sanctae romanae ecclesiae Diaconi Cardinalis et Cancellarii, XVII Calend. Junii, indictione decima, incarnationis dominicae anno 1147. Pontificatus vero domini Eugenii papae tertii anno tertio.*

Cum universis personis...

Eugenius III papa, exemplum praedecessoris sui Coelestini II secutus, ecclesiae Praemonstratensis privilegia confirmat iisdem verbis ac bulla anni 1143, 6 decembris, data Laterani.

Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 12bis-12bis vo.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 428-429.

C. L. HUGO : *Annales I, Prob.*, kol. XV-XVI.

Reg. : J.L., nr. 9050 (6310).

88. **1147, augustus 8**. Aschersleben. *Data VI. Idus Augusti, anno dominice incarnationis M.C.XLVII, indictione X. anno autem*

³⁵) De epacten moesten 25 zijn in plaats van 15.

pontificatus domini Friderici Magdeburgensis archiepiscopi VII. Actum Aschersleve in Dei nomine. feliciter amen.

Fredericus, Magdeburgensis episcopus notificat quod « venerabilis Norbertus, predecessor noster Magdeburgensis ecclesie archiepiscopus », comparavit X mansos sitos Gelverstide (Ilberstedt) XXX marcis a Friderico nobili de Snetlinge (Schneidlingen), quam venditionem Fredericus archiepiscopus confirmat ut « fratres de Gratia Dei eadem bona a prefato Norberto iuste sibi collata deinceps in perpetuum quiete possideant ».

Ed. : G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt* ..., dl. I, nr. 218, blz. 186.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 264, blz. 333.

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1216, blz. 487.

H. KRABBO, *Regesten der Markgrafen von Brandenburg aus askanischem Hause*, Leipzig, 1910, nr. 32, blz. 9.

89. **1148, maart 29.** Reims. *Datum Remis III. Kalendas Aprilis. Die postulatio voluntatis...*

Eugenius III papa placitum synodi Moguntinae, Norberto praesente prolatum, in lite supra decimas inter capitulum Halberstadense et monasterium Hersfeldense confirmat.

Ed. : G. SCHMIDT, *Urkundenbuch des Hochstifts Halberstadt* ..., dl. I, nr. 220, blz. 189.

Reg. : J.L., nr. 9201 (6394).

90. **1147, december 25 - 1148, december 19.** *Actum anno incarnationis Verbi MCXLVIII, indictione XI, presulatus domini Nicolai XII. Ego Gerinboldus, cancellarius, recognovi et recensui* ³⁶⁾.

Nicolaus, episcopus Cameracensis, donationem anno 1124 a capitulo ecclesiae Antwerpiensis Norberto factam confirmat, possessiones quoque abbacie Sancti Michaelis confirmat.

Ed. : P. J. GOETSCHALCKX, *Oorkondenboek der Witherenabdijs van St. Michiels te Antwerpen*, dl. I, Ekeren-Donk, 1909, nr. 7, blz. 15-18.

Reg. : M. HAYEZ, *Catalogue des actes des évêques de Cambrai*, Parijs, 1959, nr. 401, blz. 409.

91. **1151, na september 17.** Würzburg. *Data anno dominice incarnationis M^oC^oLI^o, indictione XVa, anno vero domni Conradi secundi regis invictissimi XIII°, actum apud Wirceburgh; in Christo feliciter amen.*

Conradus III, rex, abbatiam Floreffiensem, a comite Godefrido traditam « viro religioso domno Norberto, qui postmodum

³⁶⁾ Bisschop Nicolaas werd gewijd op 19 december 1137. De indictie is die van 1148. Zijn twaalfde pontificaatsjaar loopt echter tot 18 december 1149.

Magaburgensis archiepiscopus factus est», in protectionem suscipit et eius possessiones et ius liberae abbatum electionis confirmat.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. LIV.

F. HAUSMANN, *Die Urkunden Konrads III...*, MGH., *Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser*, Graz, Keulen, Wenen, 1969, nr. 258, blz. 446-449.

Reg.: K. F. STUMPF-BRENTANO, nr. 3385.

92. **1151**, Laon. *Actum est hoc Lauduni anno Incarnati Verbi 1151. indictione quarta*³⁷⁾.

Charta Gualteri I, Laudunensis episcopi, largitiones praedecessoris sui Bartholomai pro ecclesia Premonstrata «plantata et constructa per manum cujusdam viri nostris temporibus spectabilis religionis nomine Norberti, sicut ubique terrarum in vestigiis successorum ipsius patet», laudantis et approbantis.

Or.: *Archives de la société archéologique historique et scientifique de Soissons*, liasse I, nr. 7.

Cop.: *Cartularium Praemonstratense*, fol. 19vo-20.

Ed.: J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 430.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. XVII-XVIII.

93. **(1160-1166)**. (Sine dato).

Wichmannus, archiepiscopus Magdeburgensis, possessiones Gratiae Dei «loci a magno et incomparabili viro predecessore nostro archiepiscopo Norberto fundati et pro sanctitate inibi institute regule et ordinis Gratia Dei nuncupati» confirmat et alias largitur.

Ed.: F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 323, blz. 417.

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1399, blz. 566 (1160-1168).

94. **1170, (augustus 16)**. Havelberg. ...*in die dedicationis Havelbergensis ecclesie, ... Actum Havelberg anno dominice incarnationis M^oC^oLXX^o, epacta Ia, concurrente IIIa, indictione IIIa, regnante domino Friderico, glorioso Romanorum imperatore ...*

Cazimerus, Pomeranorum princeps quasdam villas obtulit canonicis «de congregatione Havelbergensi, regulam sancti Augustini secundum institutionem beate memorie Noirberti Magdeburgensis ecclesie archiepiscopi» professis pro fundatione ecclesie de Broda.

³⁷⁾ Voor 1151 moest het indictiejaar 14 zijn. Het kan hier echter gemakkelijk een onnauwkeurigheid zijn van de afschrijver: «quarta» in plaats van «decima quarta», zoals trouwens aangeduid door J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 430.

Ed.: G. C. F. LISCH, *Urkundenbuch des Klosters Broda*, in *Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, 1838, III, nr. 1, blz. 197-200.

A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, *Hauptteil* I, *Band* 3, Berlijn, 1843, nr. VII, blz. 84-85.

K. F. W. HASSELBACH en J. G. L. KOSEGARTEN, *Codex Pomeraniae diplomaticus*, dl. I, Greifswald, 1862, nr. 30, blz. 71-76.

95. **1177, april 27.** Ferrara. *Datum Ferrariae per manum Gratiani Romane Ecclesiae subdiaconi et notarii V. Kal. Maii, indict. X. Incarnationis Dominicae anno 1177, pontificatus vero domini Alexandri papae tertii decimo octavo.*

In apostolicae sedis specula...

Alexander III papa praecipit « ut ordo canonicus, quemadmodum in Praemonstratensi ecclesia secundum beati Augustini regulam et dispositionem recolendae memoriae Norberti quondam Praemonstratensis Ordinis institutoris et successorum suorum » institutus esse dignoscitur, inviolabiliter observetur.

Ed.: A. MIRAEUS, *Ordinis Praemonstratensis Chronicon*, Keulen, 1613, blz. 147-155.

J. LE PAIGE, *BPO*, blz. 623-643.

J. P. MIGNE, *P.L.*, 200, kol. 1105-1108.

96. **1160-1180.** S.l.n.d. ³⁸⁾.

Significavit nobis venerabilis...

Alexander III papa commemorat praeposito Balderamo ecclesiae S. Mariae Magdeburgensis quomodo « bone memorie Norbertus predecessor eius in ea quosdam religiosos amotis inde clericis secularibus circumspecta providentia statuit, sub regula beati Augustini et sub religionis habitu quem idem invenerat », decernens eam ecclesiam in eo statu et libertate manere, « in qua ipsam prefatus Norbertus archiepiscopus statuit ».

Ed.: J. G. LEUCKFELD, *Antiquitates Praemonstratenses*, dl. I, Leipzig, Maagdenburg, 1721, nr. XX, blz. 90-91.

C. L. HUGO, *Annales* II, *Prob.*, kol. CXXI.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1878, nr. 48, blz. 45-46.

Reg.: J.L. nr. 14321 (9317). (Op datum 1177-1181).

G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1384, blz. 561.

(Op datum 1159-1181).

97. **1182, februari 14.** *Data Halle sexta decima kalendas Martii, apud ipsam sancte Marie ecclesiam, anno dominice incarnationis*

³⁸⁾ De datum van de bul ontbreekt. Alexander III was paus van 7 sept. 1159 tot 30 aug. 1181, doch Balderam is slechts proost tot 1180. Volgens G. Hertel zou deze bul in het begin van het proostschap van Balderam te plaatsen zijn.

M.C. LXXX.II, indictione XV, a venerabili Wichmanno sancte Magadeburgensis ecclesie archiepiscopo, praesulatus eius anno trigesimo primo, presidente sancte universali ecclesie Romane Lucio papa tercio, pontificatus eius anno primo, regnante gloriosissimo Romanorum imperatore Frederico primo, imperii eius anno tricesimo primo.

Wichmannus archiepiscopus Magdeburgensis pro monasterio Novi Operis omnia privilegia a praedecessoribus suis concessa confirmat.

Ed. : *Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Hauptteil I, Band 2, Urkunden der Markgrafen von Meissen und Landgrafen von Thüringen 1100-1195*: Leipzig, 1889, nr. 460, blz. 318-319.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 379, blz. 494.

Reg. : H. FECHNER, *Leben des Erzbischofs Wichmann von Magdeburg*, in *Forschungen zur deutschen Geschichte*, 1865, V. nr. 86, blz. 558.

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1652, blz. 686.

98. **1182**, Szwine, *Actum Szwine anno dominice incarnationis MCXXXII^o, concurrente IIIIa, epacta XIIIa, indictione XVa, regnante domino Friderico glorioso Romanorum imperatore, anno imperii eius XXXII° ³⁹⁾*.

Boguzlaus, Pomeranorum dux, confirmat donationem fratris sui Cazimiri fratribus ecclesiae de Broda « secundum institutionem domini Norberti Magdeburgensis archiepiscopi professis ».

Ed. : G. C. F. LISCH, *Urkunden des Klosters Broda*, in *Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, 1838, III, nr. II, blz. 203-205.

A. F. RIEDEL, *Codex Diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 3*, Berlin, 1843, nr. IX, blz. 87-88.

K. F. W. HASSELBACH en J. G. L. KOSEGARTEN, *Codex Pomeraniae diplomaticus*, dl. I, Greifswald, 1862, nr. 50, blz. 122-124.

99. **1184, october 20**. Giebichenstein. *Actum in Giebkinstein XIII. kal. Novembris anno incarnationis domini MCLXXXIIII, indictione secunda.*

Wichmannus archiepiscopus Magdeburgensis, exemplis predecessorum suorum informatus, possessiones monasterii in Monte Sereno confirmat.

Ed. : *Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Hauptteil I, Band 2*, Leipzig, 1889, nr. 484, blz. 336-338.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg* dl. I, nr. 394, blz. 516.

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1676, blz. 699.

³⁹⁾ Alle chronologische gegevens passen bij het jaar 1182, behalve het keizersjaar van Frederik I Barbarossa, die op 18 juni 1155 tot keizer werd gekroond.

100. **1184**, *Actum Magdeburg anno dominice incarnationis M^oC^oLXXXIII, indictione Ia.*

Wichmannus, Magdeburgensis archiepiscopus, hortum olerum ecclesiae beatae Mariae contulit cuius census est duo talenta et decem solidi, statuens « ut duo hec talenta ad refectorem fratrum in anniversario venerabilis Norberti archiepiscopi erogentur, X vero solidi ad missam defunctorum ea die in sacrificio offerantur » et ut dentur « eadem die de promptuario fratrum ad elimosinam pauperum MCCTi panes et CCCCTi casei et carata cervisie ».

Ed.: F. WINTER, *Die Prämonstratenser des zwölften Jahrhunderts...*, Berlijn, 1865, nr. 8, blz. 357-358.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U.L.Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1878, nr. 60, blz. 54.

F. ISRAEL en W. MOELLENBERG, *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, dl. I, nr. 396, blz. 520-521.

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1679, blz. 701.

G. HERTEL, *Urkundenbuch der Stadt Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 56, blz. 28.

101. **1190, februari 20**. Lateraan. *Datum Laterani per manum Moysi Sancte Romanae ecclesiae subdiaconi vicem agentis cancellarii X. Kal. Martii, indictione octava, anno incarnationis dominice M^oC^oLXXX^oIX^o pontificatus vero Dni Clementis pape III anno tertio.*

Quotiens postulatur a nobis...

Clemens III papa statuit ecclesie S. Mariae in Monte Liezeke (Leitzkau) « ut ordo canonicus secundum Deum et B. Augustini regulam et institutionem bonae memoriae Norberti quondam Magdeburgensis archiepiscopi » custodiatur et possessiones confirmat.

Ed.: P. W. GERCKEN, *Ausführliche Stifts-Historie von Brandenburg*, Braunschweig, Wolfenbüttel, 1766, nr. XXII, blz. 387-390.

A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 10*, Berlijn, 1856, nr. XI, blz. 78-79 (Op datum 1189, febr. 20).

Reg.: J. L. II, nr. 16473 (10169).

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1727, blz. 729-730.

Ed.: A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 10*, Berlijn, 1856, nr. X, blz. 76-78.

102. **(1180-1190)**. Sine dato.

Balderamus, episcopus Brandenburgensis, pro fratribus beatae Mariae in Liezeke (Leitzkau) viventibus sub « institutione reverendissimi domini Norberti Magdeburgensis archiepiscopi » possessiones confirmat.

Reg.: G. A. VON MUELVESTEDT, I, nr. 1713, blz. 721-723.

103. **1187, december 19 - 1191**, Sine dato ⁴⁰⁾.

Ad universalis ecclesie...

Clemens III papa praeposito ecclesiae beatae Mariae in Magdeburg iniungit ut ecclesiae sibi commissae « per felicitis memorie Norbertum quondam Magdeburgensem archiepiscopum » curam gerat et ei usum chirothecarum concedit.

Ed. : J. G. LEUCKFELD, *Antiquitates Praemonstratenses*, dl. I, Leipzig, Maagdenburg, 1721, nr. XLI, blz. 113-115.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U.L.Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 68, blz. 62-63.

Reg. : J.L. II, nr. 16581 (10213),

G. A. VON MUELVESTEDT, dl. I, nr. 1714, blz. 723-724.

104. **1193, maart 17**. Lateraan. *Datum Laterani per manum Egidii sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconi cardinalis decimo sexto kalendas Aprilis, indictione undecima, incarnationis dominicae anno 1192, pontificatus vero domini Celestini papae tertii anno secundo.*

Quotiens a nobis petitur...

Bulla Coelestini III confirmantis « institutionem bonae memoriae Norberti quondam Magdeburgensis archiepiscopi » et ius exclusivum in ecclesia Beatae Mariae apud Magdeburg « quemadmodum a praedecessoribus nostris Honorio, Innocentio, Celestino, Lucio, Eugenio, Anastasio, Adriano, Alexandro, Urbano et Clemente confirmatum accepimus ».

Ed. : A. STARA, *Eine Urkunde Papst Cölestins III. für das Kloster U.L.Frauen zu Magdeburg*, in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, 1916-17, LI-LII, blz. 212-216 (cum dato 1192).

Reg. : Desideratur in J.L.

Crit. : K. DOLISTA, *Die Triennial- und Annualkapitel der sächsischen Zirkarie des Prämonstratenserordens*, in *Anal, Praem.*, 1974, L, blz. 76 noot 3.

105. **1198, juli 27**. Rieti. *Datum Reate per manum Renaldi, domini pape notarii, cancellarii vicem agentis, sexto Kalendas Augusti, indictione prima, anno dominice incarnationis M^oC^oXC^oVIII^o, pontificatus vero domini Innocencii pape tertii anno primo.*

In eminenti apostolice...

Innocentius III papa toto Ordini iniungit « ut ordo canonicus quemadmodum in Premonstratensi ecclesia secundum beati Augustini regulam et dispositionem recolende memorie Norberti, quondam Premonstratensis ordinis institutoris et successorum suorum in candido habitu » inviolabiliter observetur et privilegia confirmat.

⁴⁰⁾ De aangeduide data zijn die van het pontificaat van Clemens III.

- Cop. : *Cartularium Praemonstratense*, fol. 6-7.
 Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 645.
 G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters U.L.Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 80, blz. 72-77.
 Reg. : A. POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum...*, dl. I, Berlijn, 1874, nr. 334.
106. **1207, februarii 9.** Rome. *Datum Rome, apud sanctum Petrum, quinto Idus Februarii, anno nono.*
Effectum iusta postulantibus...
 Innocentius III papa, citans bullam predecessoris sui Innocentii II ad Norbertum atque bullas Lucii II, Coelestini II et III, de libertate ecclesiae Beatae Mariae in Magdeburg, ipse quoque eandem libertatem confirmat.
 Ed. : G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 86, blz. 82-83.
107. **1209, december 18.** Lateraan. *Datum Laterani per manum Johannis Sancte Marie et Cosmiani diaconi cardinalis, sancte Romane ecclesie cancellarii, XV Kalendas Januarii, indictione XIII, incarnationis dominice anno MCCVIII, pontificatus vero domini Innocentii pape III anno duodecimo.*
Pie postulatio voluntatis...
 Innocentius III papa ecclesiae Sancti Johannis de monte confirmat ecclesiam beati Petri in Amenesleve « a felicis memorie Norberto Magdeburgensi episcopo precibus quondam nobilis viri Hermanni et fratrum ac filiorum suorum monasterio Beati Johannis » collatam.
 Ed. : H. HOLSTEIN, *Urkundenbuch des Klosters Berge bei Magdeburg*, Halle, 1879, nr. 60, blz. 41-42.
 Reg. : Desideratur apud A. Potthast.
108. **1217, mei 11.** Lateraan. *Datum Lateranensi per manum Rainerii sancte Romane ecclesie vicecancellarii V^o idus Maii, indicione VIa, incarnatione Domini anno M^oCC^oXVII^o, pontificatus domini Honorii pape tercii anno primo.*
In eminenti apostolice...
 Honorius III papa Ordini Praemonstratensi ad exemplar praedecessorum suorum privilegia confirmat.
 Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 650.
 Reg. : A. POTTHAST, I, nr. 5545.
 A. WEISSTHANNER, *Die Urkunden und Urbare des Klosters Schäftlarn*, München, 1957, nr. 280, blz. 264-267.
109. **1217, december 28.** Brandenburg. *Datum Brandenburch anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo septimo decimo, quinto*

Kalendas Januarii, pontificatus nostri anno primo, regnante domino Frederico rege et Romanorum electo, Magdeburgensi vero ecclesie domino Alberto archiepiscopo feliciter presidente.

Sifridus II, Brandenburgensis episcopus « sanctae congregationi regularium canonicorum sub regula beati Augustini et institutione reverendissimi domini Norberti Magdeburgensis archiepiscopi in urbe Brandenburg possessiones et privilegia confirmat.

Ed. : P. W. GERCKEN, *Ausführliche Stifts-Historie von Brandenburg* Braunschweig, Wolfenbüttel, 1766, nr. XXXII, blz. 412-421 (ex originali).

A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 8*, Berlijn, 1847, nr. XLVIII, blz. 132-137 (ex originali).

Reg. : G. A. VON MUELVESTEDT, II, nr. 524, blz. 239.

110. **1262, maart 11.** Viterbo. *Datum Viterbii per manum magistri Jordani sancte Romane ecclesie notarii et vicecancellarii V id. marcii, indictione Va, incarnationis dominice anno M^oCC^oLXI^o pontificatus vero domni Urbani pape quarti anno primo.*

In eminenti apostolice...

Urbanus IV papa ad exemplar praedecessorum Alexandri III, Lucii III, Urbani III, Clementis III et Innocentii III, privilegia Ordinis confirmat, imprimis « ut ordo canonicus, quemadmodum in Premonstratensi ecclesia secundum beati Augustini regulam et dispositionem recolende memorie Norberti quondam Premonstratensis ordinis institutoris et successorum suorum in candido habitu » viget, inviolabiliter observetur.

Ed. : J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 685-686. (Met jaartal 1261)

A. LARGIADER, *Die Papsturkunden des Staatsarchivs Zürich von Innocenz III. bis Martin V.*, Zürich, 1963, nr. 86, blz. 145-146, en blz. 220-225.

Reg. : A. POTTHAST, *Regesta pontificum Romanorum...*, dl. II, nr. 18245.

A. WEISSTHANNER, *Die Urkunden und Urbare des Klosters Schäftlarn*, München, 1957, nr. 315, blz. 287-289.

111. **1295, juni 6.** Maagdenburg. *Actum anno domini MCCXCV, die et loco predictis, in capitulo generali.*

Nicolaus, ecclesiae sanctae Mariae Magdeburgensis praepositus, et capitulum generale conveniens « in anniversario clare felicisque recordationis domini Norberti, quondam Magdeburgensis archiepiscopi, institutoris nostri ordinis » statuunt inter caetera « quod nos praelati omnes et singuli de triennio in triennium in anniversario domini Norberti archiepiscopi supradicti venire debemus Magdeburg ad capitulum propriis in personis ».

Ed. : A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil I, Band 8*, Berlijn, 1856, nr. CXX, blz. 182-184.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdenburg*, Halle, 1892, nr. 159, blz. 143-145.

Reg.: G. A. VON MUELVSTEDT, III, nr. 857, blz. 327-329

112. **1308, februari 19.** Brandenburg. *Actum et datum Brandenburg anno Domini MCCCVIII. duodecimi Kal. Martii Pontificatus nostri Frederici ante dicti episcopi anno quinto* ⁴¹⁾.

Fridericus, Brandenburgensis episcopus, ius patronatus ecclesiae de Burg transfert ecclesiae Beatae Mariae Magdeburgensis quae praefulget « corpore reverendissimi patris Norberti, qui ibidem memoriter tumba requiescit, necnon ad decorem serenissimi patris Norberti ».

Ed.: J. G. LEUCKFELD, *Antiquitates Praemonstratenses...*, Maagdenburg, Leipzig, 1721, nr. XLVIII, blz. 122-126.

C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCXXVIII-CCCXXX.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdenburg*, Halle, 1892, nr. 173, blz. 158-160.

113. **1309, Actum et datum anno Domini millesimo trecentesimo nono. Pontificatus nostri Frederici antedicti episcopi...**

Charta Friderici, Brandenburgensis episcopi, concedentis monasterio Sanctae Mariae Magdeburgensis verbis similibus ac in charta praecedente, ius patronatus parochiae in Schartouwe.

Ed.: C. L. HUGO, *Annales I, Prob.*, kol. CCCXXVI-CCCXXVIII.

114. **1343, september 12.** Anagni. *Datum Anagninae 2. Idus Septembris, pontificatus D. Clementis papae VI. anno II.*

Summus Pontifex de solita...

Clemens VI papa bona spiritualia ab episcopis praemonstratensium benefactoribus concessa confirmat, narratque quomodo « sub anno Domini millesimo centesimo vigesimo sub Romano pontifice Calixto Ordo praemonstratensis florere coepit in Laudunensi diocesi a beato et venerabili patre Norberto Magdeburgensis ecclesiae episcopo, qui a B. Mariae Virgine edoctus fuit, ut ipsum Ordinem a praedicto papa apostolico peteret, et locum ubi caput Ordinis esset, eidem eadem gloriosa Virgo demonstravit, unde et ipse Ordo praemonstratensis merito nuncupatus est ».

Ed.: C. L. HUGO, *Vita Sancti Norberti...*, Praag, 1732, blz. 115-117.

115. **1424. juni 6,** Maagdenburg. *Statuta, diffinita et approbata sunt tionis MoCoLiO, indictione XVa, anno vero domni Conradi secundi*

⁴¹⁾ Frederik von Plötzke, bisschop van Brandenburg, werd verkozen op 10 oktober 1303; gewijd tussen 9 december 1303 en 27 januari 1304; cfr. G. WENTZ, *Das Bistum Brandenburg, Germania sacra I, 1*, Berlijn, 1929, blz. 37. P. B. GAMS, *Series episcoporum...*, blz. 262, geeft als begindatum van zijn pontificaat blijkbaar verkeerdelijk 9 februari 1303.

haec Magdeburgi anno domini Incarnationis M^oCCCC^oXXIII^o eo die, quo Patris Norberti exequias peregrimus...

Henricus, sanctae Mariae in Magdeburg praepositus, fratribus circariae Saxoniae statuta notificat inter cetera repetens ut de triennio in triennium praelati pro capitulo conveniant «in anniversario clarae felicisque recordationis domini Norberti quondam Magdeburgensis archiepiscopi, institutoris ordinis nostri».

Ed.: F. WINTER, *Die Prämonstratenser des zwölften Jahrhunderts und ihre Bedeutung für das nordöstliche Deutschland*, Berlin, 1865, nr. 19, blz. 374-386.

G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 263, blz. 244-248.

116. **1461, januari 8.** Maagdenburg. *Datum in aula nostra Magdeburgensi, sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sexagesimo primo, die vero Iovis, octava mensis Januarii, pontificatus nostri anno decimo sexto.*

Fridericus, Magdeburgensis archiepiscopus, commemorat quomodo Gregorius papa IX «volens sacrum Premonstratensem ordinem, quem pie memorie Nortbertus archiepiscopus predecessor noster fundaverat muneribus insignire» ei concessit «quod fratres ordinis illius possent ecclesias parrochiales ad eorum collacionem spectantes per se regere», ideoque archiepiscopus praeposito Sanctae Mariae duas ecclesias in Magdeburg committit.

Ed.: G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 292, blz. 278-280.

117. **1464, november 30.** Rome. *Datum Rome apud sanctum Petrum anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto pridie Kalendas Decembris pontificatus nostri anno primo. Regimen universalis ecclesie...*

Paulus II papa abbati monasterii sancti Johannis Baptiste in Berge mandatum mittit sese informandi de unione ecclesiarum parochialium pertinentium ad ecclesiam sanctae Mariae «quam bone memorie Norbertus archiepiscopus Magdeburgensis...valde augmentaverat».

Ed.: H. HOLSTEIN, *Urkundenbuch des Klosters Berge bei Magdeburg*, Halle, 1879, nr. 322, blz. 255-257.

118. **1467, april 16.** Ziesar. *Datum in castro nostro Scieser anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo, indicatione quinta decima, die vero sexta decima mensis Aprilis, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Pauli divina providencia pape secundi anno tercio.*

Theodoricus, Brandenburgensis episcopus, referens ad privilegiu Gregorii IX papae qui «sacrum Praemonstratensem

ordinem, quem pie memorie Norbertus Magdeburgensis archiepiscopus fundaverat» muneribus insignire voluit, duas ecclesias parochiales in Burg praepositi Sanctae Mariae curae committit.

Ed.: G. HERTEL, *Urkundenbuch des Klosters Unser Lieben Frauen zu Magdeburg*, Halle, 1892, nr. 300, blz. 287-290.

119. **1469, augustus 11.** *Anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono in crastino sancti Laurentii martiris.*

Capitulum monasterii beate Marie virginis in Rode membris suis ostiatim eleemosinas petentibus chartam tribuit attestantem monasterium bis incendio dirutum fuisse et narrantem quomodo ordo Premonstratensis «incepit in Laudunensi diocesi venerabili patri nostro in domino Norberto Magdeburgensi archiepiscopo, qui a beata virgine edoctus, ut ipsum ordinem a sede apostolica peteret et post locum, ubi caput ordinis esset, ibi eadem virgo gloriosa demonstravit, unde ipse premonstratensis nuncupatus est».

Ed.: M. KRUEHNE, *Urkundenbuch der Kloster der Grafschaft Mansfeld. Praemonstratenser-Kloster Rode*, Halle, 1888, nr. 57, blz. 369-372.

120. **1475, october.** Notre-Dame de la Victoire, arr. Senlis.

Datum apud monasterium de Victoria prope Silvanectum in mense Octobri anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto et regni nostri decimo quinto.

Ludovicus XI, Francorum rex, omnia privilegia Ordinis Praemonstratensis confirmat, narrans «miraculosam constitutionem» eiusdem Ordinis, qui «per pium illius Ordinis patrem primumque institutorem beatum Norbertum, virum quidem vitae sanctimonia, multisque coruscantem clarentemque miraculis institutus, atque ille candidus dicti ordinis habitus pariter atque locus, in pago Laudunensi, per eandem beatissimam et gloriosissimam Virginem Mariam, ubi Praemonstratense monasterium prefati Ordinis caput et fundamentum construi deberet, premonstratus».

Ed.: J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 762-766.

121. **1537, juli 17.** Halle. *Datum zu Halle, am dinstag nach Margarethe, im XXXVII.*

Archiepiscopus Magdeburgensis principi Brandenburgensi iniungit ut scandala si qua sint in ecclesia de Liezeke (Leitzkau) «diss ordens, des unser vorfhar Nortbertus, etwan ein Erzbischoff zcu Magd. erster fundator gewest» referat episcopo Brandenburgensi tamquam eorum ordinario.

Ed.: A. F. RIEDEL, *Codex diplomaticus Brandenburgensis, Hauptteil, I Band 24*, Berlijn, 1963, blz. 496-497.

122. **1582, juli 28.** Rome. *Datum Romae apud Sanctum Marcum, anno incarnationis dominicae 1582. V. Kalend. Augusti, Pontificatus nostri anno 2.* ⁴²⁾.

Immensae divinae sapientiae...

Bulla Gregorii XIII pro cultu publico sancti Norberti.

Ed. : A. MIRAEUS, *Ordinis Praemonstratensis chronicon*, Keulen 1613, blz. 232-235.

J. LE PAIGE, *BPO.*, blz. 404-405.

C. L. HUGO, *La vie de S. Norbert*, Luxemburg, 1704, blz. 451-453.

C. L. HUGO, *Vita Sancti Norberti*, Praag, 1732, blz. 329-330.

G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert*, dl. II, Tongerlo, 1928, blz. 223-224.

⁴²⁾ Gregorius XIII werd paus gekozen op 13 mei 1572, zie E. I. STRUBBE en L. VOET, *De Chronologie...*, blz. 220. De datum 28 juli 1582 valt dus in zijn 11de pontificaatsjaar. Waarschijnlijk geldt het hier een verkeerde lezing in een afschrift van 11, als 2, of in de oorspronkelijke tekst van XI als II.